

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra nederlandistiky

Studijní rok 2023/2024

**KONINGIN EMMA – DE EERSTE
NEDERLANDSE KONINGIN-REGENTES**

QUEEN EMMA – THE FIRST QUEEN REGENT OF THE
NETHERLANDS

*KRÁLOVNA EMMA – PRVNÍ NIZOZEMSKÁ KRÁLOVNA
REGENTKA*

Bakalářská práce

Praktická nizozemská filologie

Vedoucí práce: **Mgr. Jana Engelbrechtová, Ph.D.**

Emma Fox

Olomouc 2024

Verklaring

Hierbij verklaar ik dat ik mijn bachelorscriptie zonder hulp van derden heb geschreven en dat ik alle gebruikte literatuur en andere bronnen heb vermeld.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně a uvedla jsem v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 30. dubna 2024

.....

Emma Fox

Dankbetuiging

Op deze plaats wil ik de begeleider van mijn scriptie, Mgr. Jana Engelbrechtová, Ph.D., bedanken voor haar waardevolle adviezen en opmerkingen bij het schrijven van deze scriptie. Verder gaat mijn dank uit naar Nathalie Vellinga en Bc. Vojtěch Kloda voor hun steun en adviezen.

Inhoud

Inleiding	6
Hoofdstuk 1. De negentiende eeuw	8
1.1 De politieke situatie in het Koninkrijk der Nederlanden.....	8
1.2 De Nederlandse koloniale politiek	11
1.3 Industrialisatie in de tweede helft van de negentiende eeuw	11
1.4 Het Nederlandse volk in de negentiende eeuw	12
1.5 Willem III der Nederlanden	12
1.5.1 Nederland tijdens zijn koningschap.....	13
Hoofdstuk 2. Koningin-regentes Emma	15
2.1 Vroege leven	16
2.2 Het huis Waldeck	18
2.3 Willem III en Emma.....	19
2.3.1 De kennismaking met Willem en Emma	19
2.3.2 Het huwelijk	20
2.4 Emma als koningin.....	22
2.4.1 Voor haar regentschap en dood van Willem III	24
2.5 De opvoeding van Wilhelmina.....	26
2.6 Het einde van Emma's leven.	29
Hoofdstuk 3. Het regentschap van Emma.....	32
3.1 Reactie van volk en buitenlandse monarchen	32
3.2 Het kabinet der Koningin	34
3.3 Het begin van het regentschap en haar activiteiten	35
3.4 Nederland-Indië tijdens haar regentschap	37
3.5. Het Koninklijke Huisarchief	37
3.6 De Kabinetten tijdens het regentschap.....	38
3.6.1 Het Kabinet van Mackay	38
3.6.2 Het Kabinet van van Tienhoven	39
3.6.3 De Kamerontbinding van 1894.....	41
3.6.4 Conflict tussen minister Seyffardt en Emma.....	42
3.6.5 Het kabinet van Röell	43
3.6.6 Het Kabinet van Pierson	44
3.7 Het eind van het regentschap	45
Conclusie.....	49
Bibliografie	51

Literatuur.....	51
Internetbronnen	53
Summary	56
Resumé.....	57
Anotace	58

Inleiding

Prinses Emma wenscht koningin te worden
maar om te dienen en in dien dienst groote
dingen te verrichten (te Velde 1990: 184)¹.

Deze bachelorscriptie gaat over koningin-regentes Emma, de eerste Nederlandse koningin-regentes van het Koninkrijk der Nederlanden. Regentes Emma van Waldeck-Pyrmont speelde een cruciale rol in de Nederlandse politiek aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Emma nam de verantwoordelijkheid op zich om het koninkrijk te regeren in een tijd van politieke onrust en sociale veranderingen tijdens de minderjarigheid van haar dochter, koningin Wilhelmina.

Ze diende slechts acht jaar als regentes voor haar dochter Wilhelmina, maar toch had ze grote invloed op de Nederlandse monarchie en het volk. Haar leiderschap en diplomatieke vermogens hebben een blijvende stempel op de Nederlandse maatschappij en politiek gedrukt en ook Emma en haar dochters rol als de eerste geëmancipeerde vrouwen in Nederland. In Nederland introduceerde ze een nieuwe monarchie waar vrouwen in de toekomst konden regeren en het Oranjehuis werd steeds populairder. In een tijd waarin Nederland was veranderd van een regering met absolute macht in een constitutionele monarchie, was het de taak van regentes Emma om de nationale eenheid en stabiliteit te bewaren. Tegelijkertijd moest ze rekening houden met de groeiende roep om meer democratische veranderingen in de samenleving en de sociale verschillen in Nederland.

Ik heb gemerkt dat Emma in sommige boeken over de geschiedenis van Nederland nauwelijks wordt genoemd. Ik vond dit erg jammer, omdat haar invloed op de Nederlandse maatschappij aanzienlijk was. Daarom heb ik besloten om bachelorscriptie over Emma te schrijven. Haar verhaal verdient het niet om in één zin verteld te worden. Regentes Emma is meer dan één zin in een geschiedenisboek, het is een verhaal van een vrouw die een enorme verantwoordelijkheid op zich nam in een vreemd land waar ze constant bekritiseerd werd door haar Duitse achtergrond en geslacht. Dat kan ik begrijpen als vrouw.

---

¹ L. R. Beynen, die in 1878 naar Arolsen kwam om haar te leren, beschreef prinses Emma als volgde (te Velde 1990:184).

Mijn scriptie bestaat uit drie hoofdstukken waarover de culturele en historische context van het Koninkrijk der Nederlanden in de negentiende eeuw, regentes Emma en haar leven en laatste over haar regentschap beschreven wordt.

In het eerste hoofdstuk van mijn bachelorscriptie zal ik over de politieke situatie in Nederland beschrijven. Hierbij zal ik op de regering van koning Willem III en zijn regering richten, die tot het regentschap van koningin Emma leiden.

Het tweede hoofdstuk wordt een dieper onderzoek naar Emma gericht als persoon, haar vroege leven voordat ze monarch werd en haar afkomst binnen het huis Waldeck. Ik zal aandacht aan haar familierelaties met andere koninklijke families in Europa besteden en hun invloed op haar als toekomstige regentes. Bovendien zal ik ook de relatie tussen koningin Emma en Willem III beschrijven, met de nadruk op hun kennismaking, huwelijk en de invloed van Emma op de opvoeding van hun dochter Wilhelmina.

Het derde hoofdstuk zal ik richten op het regentschap van koningin Emma. Ik zal in detail ingaan op haar rol als regentes, met inbegrip van haar politieke overtuigingen, besluitvormingsprocessen en haar kabinet der Koningin. Op deze manier zal ik de belangrijkste gebeurtenissen van haar regentschap van het begin tot het einde in de Staten-Generaal behandelen. Ik zal hierbij aandacht besteden aan haar rol in tuberculosebestrijding, wat een sociaal-psychologisch aspect van haar regering was.

Het doel van mijn bachelorscriptie is niet alleen een historische figuur te beschrijven maar ook aspecten van haar leven en regering beschrijven. Ik hoop door haar leven en nalatenschap een beter begrip te krijgen, haar centrale rol te uitleggen en een beter begrip te bieden van haar rol aan de ontwikkeling van Nederlands die we nu kennen. Regentes Emma was geen passief kijker van haar tijd, maar een actieve speler die de gebeurtenis van haar tijd beïnvloedde.

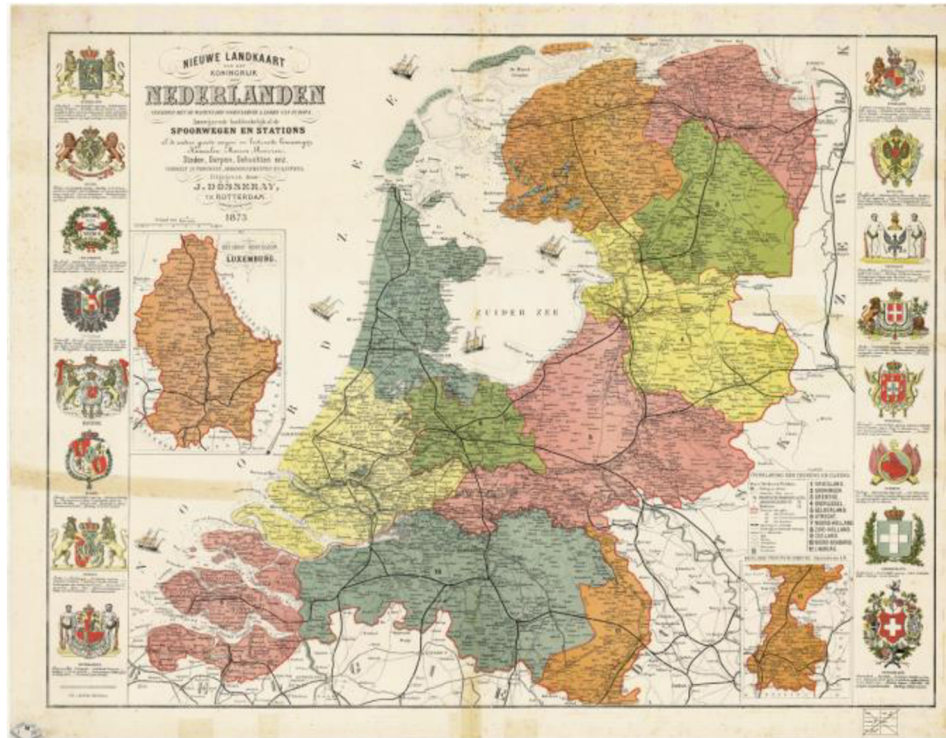
Hoofdstuk 1. De negentiende eeuw

1.1 De politieke situatie in het Koninkrijk der Nederlanden

De tweede helft van de negentiende eeuw was in het nieuwe Koninkrijk der Nederlanden een periode van veranderingen in politiek, economie en cultuur.

Koning Willem II, de tweede koning van het Koninkrijk der Nederlanden, heeft op 12 april 1848 het wetsontwerp van Johan Rudolf Thorbecke (1798-1872), een Nederlandse staatsman, voor de nieuwe Grondwet in 1848 ondertekend (Kossmann 1986: 164). De nieuwe grondwet van Thorbecke bestaat op basis van ideeën van de filosoof Charles de Montesquieu (1689-1755) over de scheiding der machten in een staat. De belangrijkste veranderingen waren de verantwoordelijkheid van ministers voor de daden van het staatshoofd, directe verkiezingen voor de Tweede Kamer, de mogelijkheid om de Tweede Kamer te ontbinden, nieuwe verkiezingen uit te schrijven en de vrijheid van vergadering van vertegenwoordigende organen (Visser 2022). Door deze hervorming moesten ministers van de regering geen rekening met de koning houden. Het parlement en de mensen in de Tweede Kamer werden op basis van censuskiesrecht rechtstreeks door de kiezers gekozen. De liberalen zorgden door deze nieuwe grondwet dat na 300 jaar het Huis van Oranje minder macht in Nederland had (Kennedy 2017: 306-307). Willem II heeft onmiddellijk de nieuwe Grondwet geaccepteerd omdat hij bang was voor de buitenlandse gebeurtenissen in Frankrijk en Duitsland, waar in 1848 opstanden waren uitgebroken (Kossmann 1986: 164-165). Verder speelde misschien angst voor chantage een rol, omdat hij relaties met een man had (Kennedy 2017: 305-306). Hun beslissing vormde een nieuwe liberale regeringsvorm in het Nederlands (Kossmann 1986: 257).

Afbeelding 1 - Nederland in 1873 (van der Krogt 2023)

Vanaf 1849 tot 1872 heeft Johan Thorbecke als Minister van Binnenlandse Zaken drie kabinetten geleid. Onder zijn leiding zijn er verschillende hervormingen ontstaan zoals de wet op het Middelbare Onderwijs of het instellen van de Kieswet, de gemeentewet en de provinciale wet (Visser 2022). Daarna heeft Floris van Hall (1791-1866) de kabinetten geleid (Engelbrecht e.a. 2015: 215-216).

Afbeelding 2 - Johan Rudolph Thorbecke, Minister van Binnenlandse Zaken (Neuman 1852)

De liberale regering vond het belangrijk om onderwijs te verbeteren. In 1878 begon met de schoolwet van Johannes Kappeyne van de Coppello (1822-1895) een debat over het onderwijs dat 40 jaar zou duren in het parlement. Deze schoolwet betrof de financiering van de religieuze scholen omdat sommige ouders niet genoeg geld voor hun kinderen en hun onderwijs hadden, maar hen niet naar de (gratis) openbare school wilden sturen. Deze periode is als “*de schoolstrijd*” bekend. In de tweede helft van de negentiende eeuw is het aantal leraren met een diploma verdrievoudigd. Bovendien werd in de jaren zestig de *Hogere burgerschool* (HBS) opgericht. Ook werd in 1874 de Kinderwet van Samuel van Houten (1837-1930) aangenomen die kinderarbeid door kinderen jonger dan 12 jaar verbod (Kennedy 2017: 329-344). In 1888 was er een nieuwe onderwijswet gevormd die zei dat de zogenaamde vrijescholen, dat waren de religieuze scholen, ongeveer een derde van hun kosten op de staat konden verhalen (Kossmann 1986: 292).

Johannes van de Coppello heeft een nieuw stemrecht voorgesteld waarbij mannen zonder voorwaarden van een bepaald inkomen konden stemmen. In 1887 was er een nieuwe Grondwetsherziening die het algemeen kiesrecht voor mannen met zekere rechten vormde. Nu konden mannen stemmen waarbij het niet langer afhankelijk was van de hoogte van het inkomen (Engelbrecht e.a. 2015: 216). In 1889 ontstond een nieuwe Arbeidswet die op links-liberaal initiatief werd gevormd. Het ging over de arbeid van vrouwen en kinderen en het doel van de arbeidswet was om kinderen en vrouwen tegen de gevaren van de arbeid te beschermen (Kossmann 1986: 293).

In 1879 werd er een eerste politieke partij opgericht die Anti-Revolutionaire Partij (ARP) heette. Deze was geïnspireerd door anti-liberalen en ook door anti-revolutionaire gedachten. Ook de arbeiders begonnen zich te organiseren en daarom werd de eerste democratische en socialistische politieke partij in 1878 opgericht, de Sociaal-Democratisch Bond (SBD) (Engelbrecht e.a. 2015: 216).

Dankzij de economische en politieke groei en hervorming was de regering meer actief, organisch en beter gefinancierd. De regering kreeg een nieuw humanitair initiatief wanneer ze de armen wilden helpen. Bovendien werd de doodstraf in Nederland in 1870 afgeschaft (Kennedy 2017: 318-320).

1.2 De Nederlandse koloniale politiek

De Nederlandse koloniale gebieden waren ook in de negentiende eeuw belangrijk in de politiek en de economie. Het bankroet van het land van de Belgische Opstand van 1830 werd door de inkomsten uit het cultuurstelsel in Nederlands-Indië voorgekomen. Dat stelsel betekende dat lokale landbouwers werden gedwongen om ongeveer 20% van hun inkomsten af te dragen aan de Nederlandse regering (Engelbrecht e.a. 2015: 216). Hiertegen protesteerde de schrijver Multatuli (ps. van Eduard Douwes Dekker, 1820-1887) met zijn roman Max Havelaar die de Nederlandse koloniale regering in Nederland-Indië bekritiseerde. Dit leidde tot het einde van het cultuurstelsel in 1870 (Kennedy 2017: 316-317). De slavernij in 1863 in Suriname werd beëindigd (Engelbrecht e.a. 2015: 216).

In 1869 is het Suezkanaal geopend. De weg naar de Nederlands-Indië duurde nu slechts een paar weken, waardoor de economie in Nederland verbeterde en daardoor meer invloed kond uitoefenen op de koloniale politiek in Nederlands-Indië en meer aan exporthandel kon doen (Kennedy 2017: 322-324).

Nederland was bang voor hun koloniale macht in wereld door het "nieuw imperialisme" waar Europese landen hun koloniale macht wilden verbeteren en ze probeerden om meer politieke macht in Nederland-Indië te concentreren door handel en arbeid. De weg naar de Nederlands-Indië duurde nu slechts een paar weken. Daar domineerde de handel met peper, tabak en rubber maar de handel van olie was belangrijker (Kennedy 2017: 322-324).

1.3 Industrialisatie in de tweede helft van de negentiende eeuw

Tijdens de negentiende eeuw is Nederland van een landbouwland in een industrieland veranderd (Engelbrecht e.a. 2015: 216).

De industrialisatie kwam naar Nederland veel later dan in Groot-Brittannië of België, omdat de exporthandel belangrijk was en Nederland zich concentreerde op de lichte industrie van textiel en eten. De textielindustrie is ook ontwikkeld door de nieuwe spoorwegen in Hengelo en door de Pruisische industrie. De landbouw in Nederland was modern en efficiënter dan in andere Europese landen, daarom was er minder druk om te industrialiseren (Kennedy 2017: 314-328). In de jaren zestig en zeventig kwamen er door de stijgende economie een reeks industriële ondernemers zoals Charles Stroke (1822-1895). Ze ontwikkelden Nederland tot een industriële grootmacht (Engelbrecht e.a. 2015: 216-217).

1.4 Het Nederlandse volk in de negentiende eeuw

Mensen kregen door de groeiende Nederlandse economie een beter inkomen. De levensverwachting steeg door strengere gezondheidsmaatregelen en betere hygiëne. Een belangrijk aspect van het Nederlandse volk bleef steeds religie. Mensen werden door “*verzuiling*” verbonden. Verzuiling betekent dat het volk van de levensbeschouwing in verschillende pijlers werd gesplitst zoals katholiek, liberaal, protestants, orthodox-protestants en sociaaldemocraten. Nederlanders werden trotser op hun nationale eenheid en dat vergrootte de kwaliteit van de nationale prestatie. Ze wilden meer over hun land en regering beslissen. Het onderwijs van de mensen is verbeterd dankzij de hervormingen (Kennedy 2017: 336-341). Door de groeiende urbanisatie van het land werd de sociale armoede in de steden steeds zichtbaarder. De eerste vakbondsbeweging, Algemeen Nederlandsch Werkliedenverbond, ontstond in 1872 (Engelbrecht e.a. 2015: 217).

1.5 Willem III der Nederlanden

Willem Alexander Paul Frederik Lodewijk was de derde koning van Koninkrijk der Nederlanden en groothertog van Luxemburg. Hij regeerde vanaf 17 maart 1849 tot zijn dood op 23 november 1890. Hij kreeg van socialisten om zijn soms ruwe gedrag de bijnaam ‘*Koning Gorilla*’.

Hij werd op 19 februari 1817 geboren in Brussel als de oudste zoon van koning Willem II der Nederlanden en koningin Anna Paulowna. Na het overlijden van zijn vader werd hij troonopvolger.

Zijn eerste vrouw was prinses Sophie van Württemberg (1818-1877), de dochter van koning Willem I van Württemberg en Catharina Paulowna, de zus van Willems moeder Anna Paulowna, die hij al tien jaar van zijn troonsbestijging gehuwd was. Willem III kreeg in zijn eerste huwelijk drie zonen maar ze overleden eerder dan Willem III in 1877. Willem III had ook een slechte relatie met zijn zonen tot hun dood (Dieteren 2014).

Het was geen gelukkig huwelijk. Willems moeder Anna Paulowna (1795-1865), die ook Sophies tante was, had een slechte relatie met Sophie. Anna was tegen hun huwelijk en ze hielden niet van elkaar. Willems affaires speelden ook een rol in hun huwelijk. Bovendien was er ook een ruzie over hun opleiding en dat Sophie beter opgeleid was dan Willem III (Dieteren 2014). Ze scheidden van elkaar in 1855 en leefden tot het overlijden van koningin Sophia in

1877 apart. Twee jaar na haar dood heeft Willem III zijn tweede echtgenote prinses Emma van Waldeck-Pyrmont gehuwd met wie hij een dochter Wilhelmina had (van der Meulen 2013: 542-553).

Afbeelding 3 - Willem III der Nederlanden (Z.n. 2024b)

1.5.1 Nederland tijdens zijn koningschap

Zijn werk als koning heeft Willem III meestal binnen de besloten muren van zijn paleizen verricht. In het publiek droeg hij altijd een admiraalsuniform. Hij was de eerste koning die als toekomstige troonopvolger werd opgevoed en dat was zichtbaar in zijn gedrag, zowel in het openbaar als in zijn privéleven (van der Meulen 2013: 9-15). Willem III had vaak conflicten met parlement en ministers door zijn affaires met vrouwen zoals de operazangeres Émilie Ambre (1849-1898) die hij wilde trouwen. Een aantal ministers waren tegen dit huwelijk en hij kon het huwelijk niet laten doorgaan (Engelbrecht e.a. 2015: 216).

Willem III was de eerste koning die met de gevolgen van de Grondwetswijziging van 1848 werd geconfronteerd. Hij was tegen de Grondwetswijziging en wilde alles doen om het te annuleren. Willem III probeerde in 1866 beide kamers van het parlement te ontbinden, wat echter door de Tweede Kamer werd verhinderd (Engelbrecht e.a. 2015: 216).

Bovendien probeerde hij Luxemburg aan Frankrijk te verkopen, maar ook dit mislukte. Vanaf dat moment waren de koningen niet meer actief betrokken bij de politiek. Ze hielden een strikt constitutionele rol als garantie voor de nationale eenheid aan (Engelbrecht e.a. 2015: 216).

Op 30 september 1884 heeft Willem III een familie verdrag met Hertog Adolf van Nassau ondertekend dat stelde dat als er na het overlijden van Willem III geen mannelijke nakomelingen zouden zijn, het groothertogdom van Luxemburg naar Adolf van Nassau zou overgaan (Verburg 1989: 20-21).

In zijn laatste jaren was Willem III vaak in conflict met zijn ministers (Erkelens 1989/1990: 42). Emma was de enige die zijn meer irrationele natuur in de laatste jaren van zijn leven kon temperen (Engelbrecht e.a. 2013: 216).

Hoofdstuk 2. Koningin-regentes Emma

Wie was koningin Emma van Waldeck-Pyrmont? Adelheid Emma Wilhelmina Therese van Waldeck-Pyrmont (1858-1934) was een Duitse prinses, later de koningin-regentes van het Koninkrijk der Nederlanden vanaf 1890 tot 1898. Ze was de tweede echtgenote van koning Willem III en moeder van Wilhelmina Helena Pauline Maria (1880-1962), die later koningin van Nederland werd.

Ze werd genoemd als *'Koningin der weldadigheid'*, *'Koningin der barmhartigheid'*, later *'de liefste oude dame van Europa'* en ook *"Koningin-moeder"*.

Afbeelding 4 - Koningin Emma van Pyrmont-Waldeck (de Carvalho 2019)

2.1 Vroege leven

Koningin Emma werd op 2 augustus 1858 in Slot Arolsen in Duitsland als vierde dochter uit het huwelijk van vorst George Victor van Waldeck-Pyrmont (1831-1893) en prinses Helena van Nassau (1831-1888) geboren (Verburg 1989: 10). Ze was vernoemd naar haar grootmoeder van vaderszijde, Emma, prinses van Anhalt-Bernburg (1802-1858), die de dag voor haar geboorte was gestorven. Tijdens haar doop kreeg ze op 18 september 1858 de namen Adelheid, Emma, Wilhelmine en Therese. Emma had drie oudere zusters, prinses Sophie (1854-1869), Pauline (1855-1925) en Maria (1857-1882), en na Emma werden nog Helene (1861-1922), Elisabeth (1873-1961) en een broer Friedrich (1865-1946) geboren. Ze hadden ook een halfbroer uit het tweede huwelijk van vorst George, die Wolrad (1892-1914) heette (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 10).

Emma is in Arolsen met haar zusters en familie opgegroeid, waar ze door haar moeder en haar opvoeding was beïnvloed omdat haar moeder bepaalde wat de kinderen zouden leren. Helene heeft haar kinderen zelf lesgegeven, maar ze hebben ook een Engelse gouvernante gehad die vaak over sociale instellingen, het leven van fabrieksarbeiders en arbeidsverhoudingen sprak. Ze leerden over geschiedenis, cultuur en godsdienst. Het godsdienstonderwijs was het belangrijkste van alles voor hun moeder en ze heeft het zelf gegeven (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 10-12). De kinderen werden luthers opgevoed (Schram 1990: 127). Ze lasen veel boeken en bezochten armen en zieken voor wie ze zorgden dat ze alles nodig zouden krijgen. Emma heeft ook handwerken en tekenen geleerd. Helene heeft zich ook vaak aan liefdadigheid beziggehouden die haar kinderen al heel jong hierbij betrokken (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 10-13). Ze werkten ook aan praktische dingen in het huishouden (Wilhelmina 2007: 35-38). Het doel van deze opvoeding was dat de kinderen beleefd en nuttig werden opgevoerd met discipline en eenvoudig (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 10-13).

Arolsen wordt door Emma beschreven als een stil rustig stadje dat tweeduizend inwoners had. Doordat Arolsen twee uur verwijderd was van de dichtstbijzijnde treinverbinding en er geen goede accommodatie in de stad was, overnachten verschillende bezoekers van hun ouders vaak bij hen thuis. Naast deze contacten met buitenlanders voedden de kinderen elkaar op, wat Emma leuk vond (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 12).

Emma beschreef haar jeugd in Arolsen als simpel en dat het leuk was om kinderen daarop te voeden (Verburg 1989: 10). Bovendien leren kinderen van elkaar volgens Emma om

niet toe te geven, toegeven ten gunste van anderen en niet hun wil te willen opleggen. Ze hadden niet veel contact met andere kinderen maar ze raakten erg met een vriend van zijn broer bevriend met wie ze elke dag konden praten (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 12).

In haar jeugd is Emma ook vaak naar andere Europese landen gereisd waar ze speciale ervaring en lessen heeft gekregen en daar bleven ze soms voor maandenlange bezoeken (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 12-13) zoals tekenlessen in Cannes en lessen over Franse literatuur (Verburg 1989: 10). Ze bezochten Zweden en Noorwegen in 1867 en 1868 waar ze met hun tante bleven. Verder bezochten ze in 1869 Engeland en een jaar later ook Oostenrijk en Zwitserland (Menk 1990: 109-111). De reden waarom ze deze maandenlang bezoeken deden, was haar zuster Sophie die aan tuberculose leed (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 13). Uit brieven van de 13-jarige Sophie die naar een vroegere Engelse gouvernante E. Douglas stuurde, krijgen we een beeld hierover. Sophie had ook over haar zusters en broers geschreven:

Fritz is erg lang en erg grappig en laat ons erg vaak lachen. Hij begrijpt al bijna alles en maakt zulke leuke opmerkingen over dingen. Ook Heleentje wordt sterker, zij is lang en leert lezen en schrijven; Emma is net zo dik als altijd en erg grappig, Marie is sterker en Pollie is erg sterk en langer dan ik (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 13).

De dood van haar oudere zus Sophie in zomer 1869 in Engeland, die overleed toen ze 15 jaar oud was, heeft een grote indruk op de elfjarige Emma gemaakt. Het wordt door haar beschreven als een grote tragedie voor haar familie. Na het gebeuren heeft ze naar E. Douglas een brief gestuurd waarin ze over de dood van haar zus vertelt. Het is ook de eerste brief die zij ooit schreef (Menk 1990: 109-111).

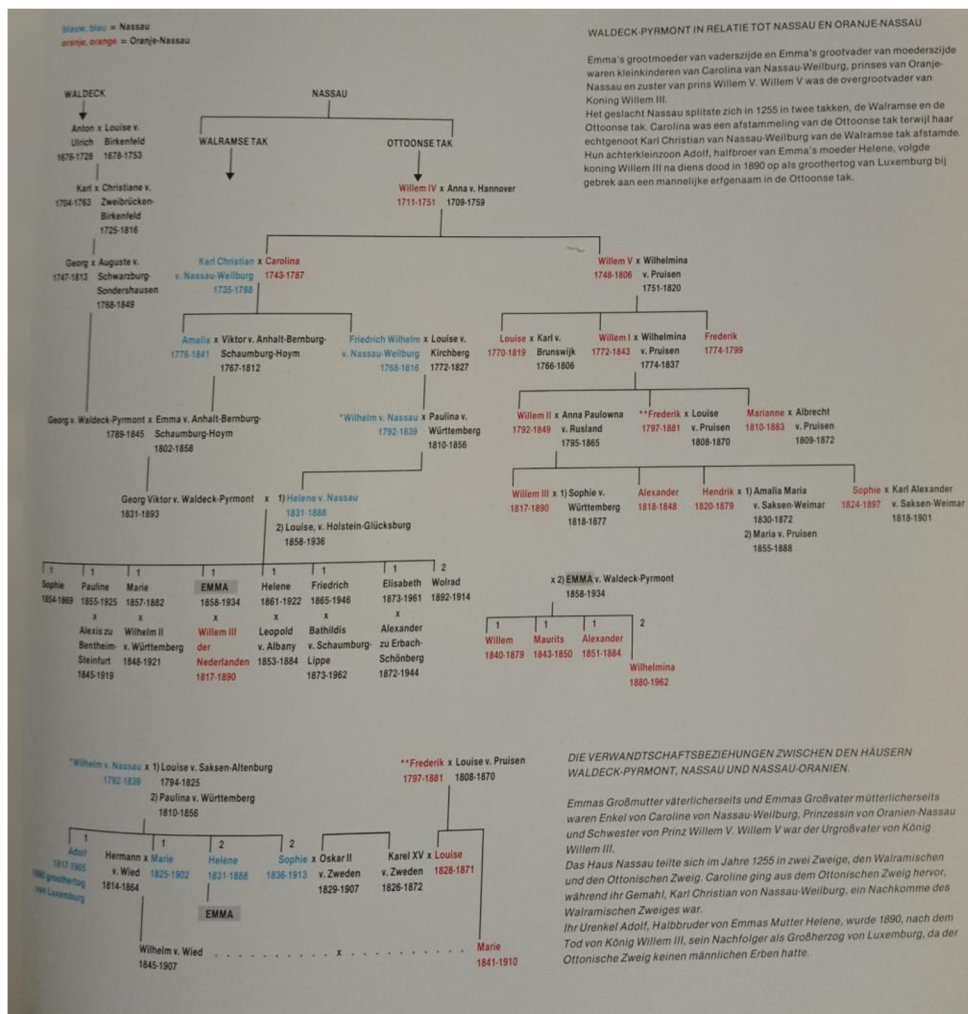
Mama wil dat ik U schrijf om U te vertellen dat onze lieve Sophie nu een engel in de hemel is (Menk 1990: 109-110).

Tijdens haar jeugd heeft ze Frans, Engels en Duits geleerd. In 1874 werd ze als lid van de Evangelische Kerk bevestigd (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 13). Haar politieke kijk op de gebeurtenis van haar land zou ook beïnvloed worden door de Frans-Duitse oorlog toen ze twaalfjaar was, die eindigde met de instelling van het keizerrijk (Menk 1990: 111).

2.2 Het huis Waldeck

Het geslacht Waldeck had een klein, onbelangrijk vorstendom dat sinds 1867 afhankelijk van Pruisen was. Daarom was het belangrijk voor de vorsten George en Helene dat hun dochters goed trouwden en macht kregen in Europa door huwelijkspolitiek (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 13-14). Na 1929 heeft het vorstendom zijn onafhankelijkheid verloren en heeft zich bij Pruisen aangesloten (Menk 1990: 101).

De geschiedenis van het vorstenhuis Waldeck begon in de 12e eeuw. De stamvader van het huis is graaf Adolf van Waldeck (1214-1270). Het domein Waldeck ligt ten westen van Kassel in Duitsland. Pyrmont, het noordelijk gelegen graafschap, is in 1631 aan de graven van Waldeck verbonden en het slot Arolsen was in 1713 gebouwd (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 10).

Afbeelding 5 - Het huis Waldeck-Pyrmont in relatie tot Nassau- Oranje stamboom (Vliegthart e.a. 1989/1990: 133)

Het huis van Waldeck Pymont was aan verschillende belangrijke geslachten verbonden. In de stamboom kunnen wij de relatie tussen Waldeck-Pymont tot het geslacht Nassau en Oranje-Nassau zien en dat sinds 1255 het geslacht van Nassau in de Walramse en de Ottoonse tak is gesplitst. De grootmoeder van Emma van vaderszijde en ook haar grootvader van moederszijde waren kinderen van Carolina van Nassau-Weilburg. Carolina was een prinses van Oranje-Nassau en ook de zuster van Willem V, overgrootvader van koning Willem III. Ook kunnen wij de relatie van het huis Nassau met de geslachten van Rusland (Romanovs), Pruisen of met wie Emma's zusters getrouwd zijn zien (Vliegenthart e.a. 1989/1990: 133).

Een zuster van Emma's moeder, Sophie, huwde met koning Oscar II van Zweden (1829-1907). Marie, een zus van Emma, is met kroonprins Wilhelm van Württemberg (1814-1864) gehuwd en Helene is met Leopold hertog van Albany gehuwd, die een zoon van koningin Victoria was (Verburg 1989: 13).

Vorst George Victor nam de regering van Waldeck in 1852 over na het overlijden van zijn vader toen hij 14 jaar was. Een jaar later huwde hij met Helena van Nassau en zij waren in hun land heel populair (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 10). Door hun relatie met Pruisen heeft hij Emma en haar zusters en broers beïnvloed over hun politieke mening (Menk 1990: 101-104).

Het Frans werd toen op grotere schaal gebruikt in verschillende koninklijke kringen en belangrijke geslachten en werd door hen beheerst als lingua franca. Door verschillende geografische factoren was het belangrijk voor de Oranjes, Waldecks en Romanovs om dezelfde taal te spreken. Hierin is een groot deel van de correspondentie tussen geslachten in het Frans geschreven (van der Meulen 2013: 15).

2.3 Willem III en Emma

2.3.1 De kennismaking met Willem en Emma

Een eerste correspondentie van Willem III over Emma ontstond op 5 september toen Willem III aan vorst George een brief schreef, waarin hij gelukwensde met de geboorte van Emma (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 10).

Het eerste bezoek van Willem III gebeurde in Waldeck op 28 juli 1878 en duurde 4 dagen (van der Meulen 2013: 542-543). Hij kwam voor het zilveren ambtsjubileum van zijn zwager Karl Alexander, groothertog van Saksen-Weimar, die met zijn zuster Sophie gehuwd

was. Hij had een plan om hun dochter Elisabeth de hand te vragen maar Elisabeth wilde haar beslissing over hun huwelijk later maken. In een gesprek met prins Herman van Saksen-Weimar heeft hij over de dochters van de vorst George van Waldeck geleerd en later heeft hij naar George een telegram gestuurd over zijn toekomstige bezoek (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 14-15).

Tijdens zijn eerste bezoek in Arolsen is hij door prinses Emma en Pauline met hun moeder in een grote salon ontvangen waar ze een goede indruk op hem maakten (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 14-15). In brieven van Aldus Dumonceau (1827-1918), een kolonel, adjudant en secretaris van Willem III, beschrijft hij over een bezoek van Willem III in de dagen daarna het spelen van een balspel met beide prinsessen. Beide prinsessen droegen verleidelijke zachtroze japonnen en koketter hoedjes. Eerst wilde Willem III Pauline ten huwelijk vragen maar hij begon Emma steeds liever te vinden. Toen hij terug naar Nederland ging, heeft hij vaak over Emma gepraat en in september 1878 wilde hij weer naar Arolsen reizen. Willem III heeft nog een reis naar Duitsland gemaakt, totdat hij een reis naar Arolsen maakte om op bezoek te komen voor het zilveren huwelijksfeest van Emma's ouders (van der Meulen 2013: 542-544). Op 29 september 1878 werd Emma's verloving met Willem III bekendgemaakt (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 15).

2.3.2 Het huwelijk

De voorbereidingen van het huwelijk waren niet zo makkelijk. Willem III heeft een brief aan de leden van de Staten-Generaal gestuurd waarin hij zijn voorgenomen huwelijk heeft bericht. De Staten-Generaal stemde eenstemmig voor dit huwelijk. De onderhandelingen voor het huwelijk begonnen in november in Arolsen (van der Meulen 2013: 544-545).

Er waren ook verschillende opinies over de toelage van de toekomstige koningin, waar zij een oplossing moesten vinden tussen de fl. 42.000, - die Baron Von Stockhausen, secretaris van de vorst, wenste en de fl. 30.000, - voorgesteld door de kamerheer van Willem III, mr C. Th. baron van Lynden van Sandenburg (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 18).

Ze begon zich vertrouwd maken met haar taken en de positie van de toekomstige koningin. Willem III was niet blij dat Emma haar toekomstige plichten als toekomstige koningin niet kende, waarop Dumonceau haar onbekendheid met haar toekomst verdedigde (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 18). Emma heeft in Arolsen voor haar huwelijk les van de Haagse classicus dr. L.R. Beynen in de Nederlandse geschiedenis en taal (Verburg 1989: 11).

Uit deze tijd kregen we ook een brief waar Beynen Emma beschreef voor haar toekomstige geschilderd portret:

Haar uitzicht is, zouden we in gemeenzame taal zeggen, gezond en frisch en blozend. Zij heeft donker groenachtig blauwe oogen, waaruit zachtheid, vriendelijkheid en tevens beslistheid en een krachtige wil tot U spreken. Zij wil iets groots omdat ze de kracht gevoel[t] van 't te bereiken; evenwel dat bereiken zal geschiedenis en tot stand komen door middel van liefde en zachtheid, Ze wenscht alles, veel ten minste te leeren, omdat ze veel wenscht te weten, omdat ze dit onafscheidelijk acht van de hoogen rang, dien ze gaat bekleeden. Licht blaauw en wit zijn de geliefkoosde kleuren waarin ze zich vertoont en blond krullend haar is 't sieraad van haar hoofd [...] (Verburg 1989: 12-13).

Op 9 december ondertekenden Emma en Willem III hun afschriften van het huwelijksverdrag. Het huwelijk zou op 7 januari 1879 in Arolsen plaatsvinden (van der Meulen 2013: 545-546). Emma heeft Dumonceau haar naam en de datum van het huwelijk gegeven om de ring te laten graveren (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 18). Ze werd ook voorbereid op de overgang van de Lutherse Kerk naar de Nederlands Hervormde Kerk. Haar liberale en nadrukkelijk christelijke opvoeding stelde haar in staat om gemakkelijk over de grenzen van het traditionele geloof te stappen (Menk 1990: 113).

Het huwelijk vond plaats in de slotkapel Arolsen na de avondschemering in aanwezigheid van de familie van Emma en Willem III en ook andere hoge genodigden (van der Meulen 2013: 551). Emma was in een crèmekleurige met zilverdraad geborduurde satijn jurk gekleed en Willem III was in een admiraalsuniform gekleed (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 19). Behalve de familie van Emma waren ook zuster van Willem III Sophie en Karl Alexander van Saksen-Weimar-Eisenach bij het huwelijk. Willems zonen, oom Frederik en tante Marianne, en zijn broer Hendrik waren afwezig. Hendrik kon niet komen door zijn ziekte (van der Meulen 2013: 551) en Willems zonen wilden niet te maken hebben met hun vaders tweede vrouw (Verburg 1989: 14). Ze kwamen samen in een halve cirkel rondom het altaar en na een stemmige preek knielden ze en wisselden ringen uit. Er klonken 101 kanonschoten na het huwelijk van het bruidspaar en gevolgd door 3 dagen van concerten, galadiners, tableaux vivants, bals en feestelijke déjeuners (van der Meulen 2013: 551).

Willem III vereerde nog na hun huwelijk een groot aantal overheids- en hoffunctionarissen met onderscheidingen en liet een gedenksteen plaatsen in de kapel van Arolsen. Na hun huwelijk bleef Emma met haar familie en vader in contact² (Menk 1990: 114-115). Emma schreef naar haar vader over alles bijvoorbeeld gezondheid van Willem III of

---

² Ook na de Eerste Wereldoorlog bleef Emma hem regelmatig bezoeken (Menk 1990: 114-115).

vakantiereizen en was nog steeds geïnteresseerd in haar familie en wilde alles weten over elk lid van de familie (Verburg 1989: 15-16).

Afbeelding 6 - Prinses Emma en Koning Willem III na hun verloving in 1878 (Lamain 2022)

2.4 Emma als koningin

Op 10 januari vertrok het koningspaar naar Nederland (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 19). Zij gingen met de speciale trein vanuit het stadje Walburg dat al buiten Waldeck ligt (Menk 1990: 114). Emma zette voor het eerst voet op Nederlandse bodem in Oldenzaal. Verder werd het paar in Zutphen en Apeldoorn begroet met welkomstwoorden en daarna gingen Willem III en Emma naar paleis het Loo in Apeldoorn (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 19).

Het begin als koningin was voor Emma niet makkelijk en was in een trieste sfeer. Op 13 januari hoorden Willem III en Emma over de dood van prins Hendrik, nog voordat Emma Hendrik en zijn vrouw officieel in de hoofdstad kon ontvangen. Ze reisde daarom naar Den

Haag voor de begrafenis. Op 21 april en 30 april 1879 vonden de officiële ontvangsten van de nieuwe koningin in Den Haag en Amsterdam plaats (van Heuven-van Nes 1989/1990a: 19).

Emma heeft aan het leven van Willem III aangepast en haar plichten als de vrouw van Willem III werden nagekomen (Wilhelmina 2007: 36). Hoewel Emma officieel koningin was, heeft ze een onbezorgd leven geleid, waarbij ze vaak familiebezoeken aflegde terwijl Willem III in Duitsland kuurde (Verburg 1989: 15). Emma ging vaak naar de Nederlands Hervormde Kerk, las veel de bijbel, nam deel aan het avondmaal en haar geloof was een groot deel van haar leven (Wilhelmina 2007: 38-39).

Na hun huwelijk verwachtte iedereen in Nederland dat Emma vroeg zwanger zou zijn en in juli 1879 was er informatie over het begin van een zwangerschap maar van Van Limburg Stirum, de Nederlandse diplomaat in Berlijn, hoorde men twee weken later dat Emma niet in verwachting is (van der Meulen 2013: 591).

Afbeelding 7 - Emma en Wilhelmina, 1885 (Z.n. 2009)

Op 9 april 1880 werd bekend gemaakt dat Emma in verwachting was (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 22) en op 31 augustus werd in het paleis aan het Noordeinde in Den Haag een dochter geboren die namen Wilhelmina Helena Pauline Maria kreeg na haar doop in de Willemskerk in Den Haag (Verburg 1989: 14). Tijdens Wilhelminas geboorte was Willem III

aanwezig, wat op zich al vreemd was in die tijd (van der Meulen 2013: 592). Na haar geboorte werden er 51 kanonschoten afgeschoten die het goede nieuws aan de mensen verkondigde (van der Meulen 2013: 591). Van haar vader kreeg ze de bijnaam Wim of Wimpy, vroeger noemde Emma haar Paulientje (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 22). Er waren ook roddels over het vaderschap van Wilhelmina en dat Willem III niet haar vader kon zijn door zijn leeftijd en, zo werd gezegd, door een geslachtsziekte waaraan hij leed, waardoor hij geen kinderen kon krijgen. Deze roddels zijn nooit bevestigd (van der Meulen 2013: 593-594).

2.4.1 Voor haar regentschap en dood van Willem III

De angst voor het sterven van de mannelijke troonopvolger van Willem III was definitief bevestigd toen op 21 juni 1884 prins Alexander, de prins van Oranje, in Den Haag toen hij 32 jaar oud was als ongehuwd overleed. De tweede zoon van Willem III, prins Willem, overleed op 11 juni 1879 in Parijs en ook als een ongetrouwde man zonder kinderen (Verburg 1989: 16). Hun sterven maakte Wilhelmina de troonopvolger toen ze bijna 4 jaar oud was en het veranderde Emma's positie, niet alleen als de vrouw van een monarch, maar ook als de moeder van de toekomstige monarch. Verder hield men om de hoge leeftijd van Willem III rekening met het feit dat Emma de regering voor een bepaalde periode als regent moest overnemen na zijn dood (Erkelens 1989/1990: 41). Bovendien stelde artikel 15 van de grondwet dat de kroon naar de mannelijke troonopvolger zal gaan en dat was een probleem (van der Meulen 2013: 589-599). In dit geval moest er een wet over het regentschap worden aangenomen.

Op dinsdag 29 juli 1884 begon de behandeling van het wetsvoorstel op verzoek van de regering door de beide kamers van Staten-Generaal in de vergaderzaal van de Tweede Kamer in de Verenigde Vergadering. Het wetsvoorstel werd door een commissie uit de ministers van Binnenlandse Zaken en Justitie voorbereid. Na de dood van prins Hendrik, de broer van Willem III, moest er een nieuwe regent gekozen worden (Verburg 1989: 17). Willem III stond aan de kant van Emma en vroeg aan het parlement om een wetswijziging om zijn dochter als de toekomstige koningin te maken en Emma als regentes tot Wilhelmina meerderjarig was. Bij sommige ministers viel dat niet goed aangezien Willem III al enkele jaren niet meer in de politiek actief was (van der Meulen 2013: 589-599).

Het wetsvoorstel van koningin Emma als de toekomstige regentes werd in de Verenigde Vergadering met 97 tegen 3 stemmen aangenomen. Na bevestiging door de koning werd het op 2 augustus 1884 in werking gesteld. Er waren ook sommige politici die een vrouw als

regentes kritiseerden zoals meneer S. van Houten of Keuchenius, een antirevolutionair parlamentslid, en ze zagen Emma niet als de juiste persoon voor de taak (Verburg 1989: 17-20). Vanaf dat moment wilde Emma van alles meer dan vroeger weten en door haar toekomstige taak als voorbereiding van Wilhelminas koningschap zorgde ze dat ze genoeg informatie kreeg over politieke en andere vraagstukken (Erkelens 1989/1990: 41).

Op 9 december 1884 werd het wetsontwerp over de regering van de voogdij over de minderjarige koningin aan Willem III gestuurd door de Raad van Ministers. Hij was niet akkoord met dit voorstel, omdat hij niet vooraf was geconsulteerd en niet was geïnformeerd over wie het voorstel zou worden betreffen. Dit wetsontwerp werd opnieuw ingediend door Willems slechtere gezondheid (Verburg 1989: 22-23). De Grondwetsherziening van 1887 annuleerde meerdere voogden van de minderjarige koningin (Verburg 1989: 22-23). In 1884 zei Willem III ook dat hij niet in persoon de Staten- Generaal zal openen uit angst voor socialistische demonstraties (Erkelens 1989/1990: 41).

Door Willems slechtere gezondheid verminderde zijn openbare leven aan het eind van zijn leven. Emma was een blijvende steun voor hem als echtgenote maar ook als verpleegster die constant koninklijke taken controleerde zoals het ondertekenen van stukken (Erkelens 1989/1990: 41-42).

Zijn laatste jaren, vanaf 17 mei 1888 bleven Willem III en Emma met Wilhelmina in Het Loo (Verburg 1989: 30). In de winter van 1887 en 1888 was de gezondheid van Willem III snel verergerd en Emma heeft in oktober de directeur van het Kabinet van de Koning, jhr. Jean Frédéric Alewijn, geïnformeerd over de situatie en zei dat Willem III niet meer kon regeren. Hij begon zich steeds merkwaardiger te gedragen en later werd hij onhandelbaar, volgens de arts door de suikerziekte. Zijn gezondheid verslechterde zoveel dat hij in 1889 niet meer in staat was om zijn handtekening te zetten (van der Meulen 2013: 607-609). In februari sprak Emma over haar bezorgdheid en dat hij vanaf 17 februari geen besef over zichzelf meer had (Erkelens 1989/1990: 42). Emma vroeg zich af of het mogelijk was zijn taak van de koning makkelijker te maken, bijvoorbeeld met slechts “W” te ondertekenen maar dat werd niet toegestaan (Verburg 1989: 31).

Op 3 april 1889 verklaarde het parlement tijdens een verenigde vergadering op basis artikel 40 “buiten-staat procedure” van de grondwet dat Willem III buiten staat van regeren was en dit leidde tot het opzetten van een regentschap. Een wetsontwerp was snel opgesteld dat Emma als de regent over Wilhelmina mogelijk maakte. In mei verbeterde de gezondheid

van Willem III en hij was in staat om door te gaan als koning. Dit duurde tot 31 augustus 1890, toen Willems gezondheid weer snel achteruit ging, op de tiende verjaardag van Wilhelmina (van der Meulen 2013: 609-612).

De Raad van Ministers zette opnieuw de procedure tot buiten-staat verklaring in gang op 15 oktober 1890 (Verburg 1989: 40). Tijdens een verenigde vergadering verklaarde zij het op 29 oktober voor de tweede maal met 109 stemmen tegen 5. Op 14 november stemde de beide Kamers van Staten-Generaal een wet over Emma die haar de bevoegdheid als regentes gaf voor haar man op te treden. Op 20 november ging ze op weg naar Den Haag waar ze de eed als regentes aflegde (van der Meulen 2013: 612-613). Emma wilde Willem III niet alleen laten, maar ze ging voor de aanvaarding terwijl ze een “japon” droeg die een probleem vormde (Erkelens 1989/1990: 42). Het was haar eerste regentschap dat voor slechts 3 dagen duurde (Verburg 1990: 201).

Drie dagen later overleed Willem III in Het Loo (van der Meulen 2013: 613). Vanaf zijn dood ging de regering volgens artikel 12 van de Grondwet van 1887 over op prinses Wilhelmina en koningin Emma zou tot haar achttiende verjaardag als regentes regeren. De begrafenis vond plaats op 4 december 1890 in Delft, waar Willem III na ongeveer 40 jaar koningschap in de Nieuwe Kerk te ruste werd gelegd (Verburg 1989: 41). Emma wilde een spoedige begrafenis voor Willem III hebben voor Sint Nicolaasfeest (Erkelens 1989/1990: 42).

Op 8 december werd Emma ingezworen als regent en voogdes van Wilhelmina in zwarte kleding (Erkelens 1989/1990: 42). Vanaf dit moment was Emma de eerste vrouw in Nederland die functie als regentes had in het constitutionele koningschap.

2.5 De opvoeding van Wilhelmina

Willem III legde Emma de verantwoordelijkheid voor de opvoeding van Wilhelmina in de handen (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 22). Na de dood van prins Frederik in 1881 en prins Alexander in 1884 was het voor Emma een belangrijk doel om Wilhelmina als toekomstige troonopvolger op te voeden die de noodzakelijke eigenschappen en kennis zou hebben voor een koningin (Boekholt 1990: 22-44). Na Willems dood heeft Emma aan Wilhelmina haar nieuwe taak verteld, over de verantwoordelijkheid van haar taak als de toekomstige koningin der Nederlanden (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 25).

De eerste zeven jaren van Wilhelmina waren steeds in aanwezigheid van Emma en Willem III en haar gouvernantes. Wilhelmina heeft zelf gezegd dat het haar gelukkigste jaren waren (Wilhelmina 2007: 17-45).

De opvoeding was heel strikt en streng maar door Emma's drukke activiteit als regentes had ze slechts een aandeel in de eigenlijke opvoeding. Dit was voornamelijk het werk van leraren en gouvernantes (Verburg 1989: 50). Emma wordt ook als streng, hard beschreven. Ze kreeg het van haar ouders door hun opleiding. Bijvoorbeeld Wilhelmina was bang voor onweer en Emma besloot dat Wilhelmina met een gouvernante tijdens een onweer door het park van Het Loo een ritje moest maken. Daarna was Wilhelmina niet meer bang van onweer (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 24).

Emma gaf Wilhelmina net als haar moeder bijbelonderwijs en ook praktische opleiding, zodat Wilhelmina met naald en draad leerde werken (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 24). 's Zondags vertelde Emma aan Wilhelmina verhalen uit de Bijbel en 's avonds leerde Wilhelmina een kindergebedje. Wilhelmina verheugde zich altijd op haar uurtje lessen met Emma (Wilhelmina 2007: 38-39). Emma probeerde altijd met haar kind tijd door te brengen. Ze gingen naar buiten en gingen vaak op Het Loo paardrijden (Wilhelmina 2007: 36). Emma vond belangrijk dat Wilhelmina met poppen zou spelen omdat tederheid een belangrijke karaktertrek voor een volwassen vrouw is. Toen Wilhelmina te oud voor poppetjes was, heeft Emma een speciale vitrinekast voor de poppen ingericht (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 25-26).

De gezondheid van Wilhelmina was erg belangrijk voor Emma door haar geschiedenis met ziektes in haar eigen familie. Volgens Wilhelmina heeft Emma uit Arolsen zeer moderne denkbeelden van gezondheid en opvoeding meegebracht en was niet bang om het Loo te verbeteren als haar denkbeeld (Wilhelmina 2007: 49). Bijvoorbeeld heeft Emma in 1894 badkamers en toiletten opgericht. Wilhelmina ging vaak wandelen, paardrijden en ook schaatsen die Willem III onaanvaardbaar voor jonge meisjes vond. Ze verbleven vaak in Zwitserland voor hun vakanties waar ze vaak wandelen, klimmen of zoeken voor bloemen (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 34). Ze hadden ook het jaarlijks ritme wanneer ze in Den Haag van winter tot lente verbleven en in Het Loo van zomer tot najaar. Emma werd ook verzorgd in een kuuroord, maar het was niet zoals dat van Willem III en na de dood van Willem III werd ze minstens één keer langdurig verzorgd in een Duits kuuroord. Ze reisden ook samen naar therapieën en kuuroorden, bijvoorbeeld naar Vulpera in 1894 voor een klimaattherapie. Wilhelmina beweert dat Emma bang was voor infecties van haar kant en dat dit een overdreven angst van haar kant was (van Lieburg 1990: 70-71).

Toen Wilhelmina 2 jaar oud was, kreeg ze een gouvernante C. M. barones van Heemstra, die Wilhelmina “Bruinoog” noemde (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 25). Als tweede gouvernante van Wilhelmina werd de Engelse gouvernante Elizabeth Saxton Winter gekozen en Emma gaf haar vrijheid over haar lessysteem, maar in de toekomst zou dit Wilhelmina volgen (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 27). Miss Saxton moest altijd aan Emma een rapport geven over Wilhelmina en wat ze in een dag heeft gedaan (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 28). Jonkvrouwe F.L.H. van de Poll werd benoemd van augustus 1890 tot oktober 1896 als surintendante van de opvoeding van Wilhelmina (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 32).

Wilhelmina leerde Frans en Engels spreken dankzij gouvernante Elizabeth Saxton Winter en ook mademoiselle Julia Liotard die haar vanaf haar vijfde jaar Frans leerde spreken (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 25).

Emma wilde dat Wilhelmina een ‘nationale opvoeding’ kreeg en Emma droeg op advies van L. R. Beynen, Frederik Gediking (1847-1902) voor als onderwijzer. Van 1889 tot 1897 gaf hij 1215 lessen over natuurkunde, economie, scheikunde, aardrijkskunde en geschiedenis en ook gaf hij lessen aan Wilhelmina waar hij haar Nederlands spreken, lezen en schrijven leerde. Emma gaf veel aandacht aan geschiedenis en het was volgens haar een belangrijk hulpmiddel van karaktervorming voor de koningin. Als het eind van de Nederlandse geschiedenis was de grondwetsherziening van 1887 gekozen. Emma wilde regelmatig van Gediking verslag krijgen en ze heeft ook zijn geschiedenislessen bezocht. Emma was heel geïnteresseerd in Nederlandse geschiedenis en ze wilde haar kennis uitbreiden (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 29-33).

Wilhelmina leerde ook over het leger en de vloot en de relatie tussen de vorst en het leger door bezoeken aan eenheden en opleidingsscholen. Ze verleende ook de Militaire Willemsorden in 1895, wat een goede gelegenheid was voor de soldaten om hun toekomstige koningin te leren kennen (Erkelens 1989/1990: 48). Als ze naar het buitenland gingen, werden er speciale lessen voorbereid en zoals in Londen in 1895 het British Museum en het Natural History Museum bezocht om Wilhelminas kennis te ontwikkelen (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 36).

Sinds 1896 probeerde Emma zich zo veel mogelijk voor te bereiden om Wilhelminas sociale vaardigheden en kennis van het staatsbestel te oefenen voor haar inhuldiging. Emma gaf haar rapporten te lezen, Wilhelmina gaf audiënties, avondfeesten, concerten enz. (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 36). Op 24 oktober 1896 werd Wilhelmina lidmaat van de

Nederlands Hervormde Kerk en werd nu als volwassen beschouwd (Boekholt 1990: 43). Dit betekende het einde van taken van Miss Saxton Winter en Van de Poll (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 34).

Gediking volgde de opvoeding van Wilhelmina voor 10 jaar en op 31 augustus 1889 werd hij door Koninklijk Besluit tot ridder 5 de klasse der Orde van de Gouden Leeuw van Nassau benoemd. Emma was echter ontevreden over het afscheid van Gediking, omdat Wilhelmina niet bedreven genoeg was in het lezen van vreemde talen. Ze gaf hem steeds als dank voor het onderwijs het officierskruis in de Orde van Oranje-Nassau (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 30).

2.6 Het einde van Emma's leven.

Na de inhuldiging van Wilhelmina verdween Emma naar de politiek achtergrond. Wilhelmina beschreef dat Emma dit graag deed en dat ze deze functie na de dood van haar man trouw vervulde (Wilhelmina 2007: 43-44).

Afbeelding 8 – De Koningin-moeder Emma in 1900 (Z.n.2024f)

Emma bleef een grote steun voor haar dochter en Hendrik van Mecklenburg-Schwerin, de echtgenoot van Wilhelmina, en ook voor Juliana, haar kleindochter. Ze had als haar erfdeel het landgoed Soestdijk genomen na Wilhelmina's huwelijk en legateerde hun het Paleis Het Loo. Het was moeilijk voor zowel Emma als Wilhelmina om na haar huwelijk gescheiden te worden, omdat ze een sterke band hadden, maar het was noodzakelijk. Als haar winterverblijf heeft Emma paleis het Voorhout in Den Haag gekozen (Wilhelmina 2007: 43-44). Tijdens de Eerste Wereldoorlog verbleef Emma in haar paleis in Voorhout (Wilhelmina 2007: 165-166).

Afbeelding 9 - Koningin- moeder Emma, prinses Juliana, prins Hendrik en koningin Wilhelmina (Z.n. 2024c)

Wilhelmina werd bang voor Emma's gezondheid om Emma's hoge leeftijd en ze ging vaak voor twee weken met haar dochter Juliana naar Soestdijk om haar te bezoeken. Ze besloot ook hun vakanties in te korten (Wilhelmina 2007: 246-249). Op 16 maart 1934 werd bekendgemaakt dat Emma met bronchitis in bed lag en Emma overleed om kwart voor acht op 20 maart 1934 (Verburg 1989: 187-188).

Zij is op 27 maart begraven net als Willem III in de Nieuwe Kerk in de kelder. Tijdens haar begrafenis werd voor de laatste keer het volkslied van Waldeck-Pyrmont gespeeld (Wilhelmina 2007: 246-249). Ook had Emma de laatste koninklijke begrafenis in het zwart en in oude stijl (Verburg 1989: 188).

Afbeelding 10 - De begrafenis van Koningin-Moeder, prinses Emma (Z.n. 2024d)

Afbeelding 11 – Koningin Emma's begrafenis, waar mensen in lange rijen stonden (Z.n. 2024g)

Hoofdstuk 3. Het regentschap van Emma

Wat is een regentschap? Het regentschap is wanneer een regent als plaatsvanger van de koning tijdelijk regeert. De duur van het regentschap kan veranderen op basis van de omstandigheden (Verburg 1989: 189).

Als de toekomstige troonopvolger minderjarig op het moment is of als de toekomstige troonopvolger een ongeborn kind of als er geen troonopvolger is, regeert de regent met de koninklijke macht. De regent zou uit de naam van het constitutionele staatshoofd regeren en wordt bij wet aangewezen. Ook moet de regent meerderjarig zijn. In Nederland besluiten hierover de Eerste en Tweede Kamer in een Verenigde Vergadering van de Staten-Generaal (Z.n. 2024a). De functie van de regent hangt sterk af van de verwachte lengte van een regentschap (Verburg 1989: 189).

3.1 Reactie van volk en buitenlandse monarchen

Een vrouw als de koningin of regentes van het land was heel nieuw voor Nederland en parlement. We kunnen één geval in Europe noemen en dat is koningin Victoria. Vanaf 1837 was Victoria in Engeland aan de macht als koningin, maar het hielp niet voor parlement en kringen van ministers en Staten-Generaal.

Emma werd door politici en de maatschappij vaak bekritiseerd om haar Duitse afkomst en haar geschiktheid als vrouwelijke regentes. Het regentschap kon niet volgens De Standaard, een antirevolutionair dagblad, door een 'vreemdelinge' geregend worden. Bovendien schreef de Nederlandse auteur Conrad Busken Huet over Emma's Duitse afkomst dat Emma, afkomstig uit een lilliputvorstendom, een bijbedoeling moet hebben gehad toen ze met de oude koning trouwde (te Velde 1990: 169-195). De angst werd met de tijd minder dankzij de populariteit van koningin Emma en van Wilhelmina en hun openbare leven (Verburg 1989: 42).

Het was belangrijk voor Wilhelmina als toekomstige koningin om in het openbaar bekend te zijn. Tijdens leven van Willem III waren er weinig bezoeken aan de provincies en het was belangrijk en nodig om contacten te leggen.

Van 1891 tot 1896 bezochten Emma en Wilhelmina de elf provincies. Emma bepaalde welke plaatsen in andere provincies bezocht zouden worden en daarna werd hun programma door commissaris van de koningin en de burgemeester van de provinciehoofdstad opgesteld (van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 54-57). Het eerste bezoek van koninginnen gebeurde van

26 mei tot 29 mei 1891 in Amsterdam, waar Wilhelmina de eerste steen voor het Buiten Gasthuis plaatste en haar eerste openbare toespraak hield. Na hun bezoek in Amsterdam vertrokken ze op 31 mei naar Rotterdam (van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 54-57). De hoge kosten van het bezoek van de koningin in juni 1892 waren ook onderwerp van veel kritiek vanwege de financiële situatie in de provincies Friesland en Groningen (van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 58).

Na aankomst bezocht Emma aan een of meer liefdadigheidsinstellingen. Tijdens de speciale treinreis liet Emma de trein achter het station stoppen en langzaam weer oprijden zodat iedereen vriendelijk gedag kon zeggen. Als dank voor de gastvrijheid van de provincies gaf Emma aan de echtgenotes van de commissarissen van de Koningin en de burgermeester een waardevol juweel met de letters HHMM naamcijfers en cijfers in briljanten. De belangrijkste organisatoren ontvingen ook een onderscheiding voor hun werk, plus een financiële beloning voor lokale liefdadigheidsinstellingen om hun goede werk te ondersteunen (van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 54-57).

De buitenlandse bezoeken waren ook een belangrijke taak van koningin. Het was ook belangrijk voor de opvoeding van Wilhelmina. De koning was een middel voor communicatie met vreemde staatshoofden. In deze periode waren de staatshoofden in veel Europese landen monarchen. Koninginnen bezochten koningin Victoria (1819-1902) in 1895, keizer Franz Joseph (1830-1916) in 1897 en koning Umberto (1844-1900) van Italië in 1896 (Erkelens 1989/1990: 49).

Het eerste staatsbezoek van een buitenlands staatshoofd was door Duitse keizer Wilhelm II aan het begin van zomer 1891 waarbij hij door beide koninginnen werd verwelkomd. Wilhelm II was erg blij met het bezoek dankzij hun vriendelijkheid en de sympathie van het Nederlandse volk.³ Wilhelm II stuurde naar Emma ook brieven na de dood van Willem III en later tijdens haar regentschap (Verburg 1989: 45-47). Het tegenbezoek aan Duitsland vond plaats in mei 1892. Tijdens dit bezoek verrichtte Emma de meeste officiële taken zodat Wilhelmina met haar koninklijke leeftijdsgenootjes kon spelen (van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 49-50).

---

³ Verder waren Emma en Wilhelm II in hun kinderleeftijd vrienden (Verburg 1989: 45-47).

Koningin Victoria ondersteunde Emma sinds haar regentschap⁴ en schreef aan Emma een brief op 1 december 1890 na de dood van Willem III. De brief ging over haar taak die ze nu moest verwachten en Emma antwoordde op 5 december met dankbaarheid:

I am thankful to say that, though my daughter and myself are both sadly depressed and overstained by our late bereavement, our general health has not suffered. The difficulties and responsibilities of my life are, as you say, many and weighty, but I trust that by God's blessing I may be enabled to bring to a happy issue the grave and difficult task entrusted me (Verburg 1989: 43).

In 1895 hebben Emma en Wilhelmina koningin Victoria in Windsor Castle bezocht waar Emma als een sympathiek en intelligent vrouw wordt beschreven (Verburg 1989: 43).

Met prinses Sophie van Oranje-Nassau, de zus van Willem III, hadden Emma en Wilhelmina een sterke band. Elk jaar is Sophie op het Paleis Buitenrust bij Den Haag gebleven en met Emma had ze veel contact – schriftelijk en mondeling. Sophie zorgde voor Emma tijdens haar regentschap en gaf haar advies. Sophie was voor Emma iemand die ze in alles kon geloven (Verburg 1989: 47-49). Over hun relatie heeft Wilhelmina dit gezegd:

Er bestond een grote vriendschap en een sterke onderlinge waardering tussen tante Sophie en moeder. Tante, die zo goed met het leven hier te lande op de hoogte was gebleven, was voor moeder een gesprekspartner als geen ander. Met haar kon moeder over alles spreken. Tante had bijzondere geven en was begiftigd met een scherp en groot verstand (Wilhelmina 2007: 66).

3.2 Het kabinet der Koningin

Het Kabinet der Koningin, vroeger Kabinet des Konings, werd op bij Koninklijk Besluit 22 december 1840 opgericht en het is een staatsorgaan dat verantwoordelijk aan de ministers werd hoewel niet wordt gespecificeerd aan welke minister (Verburg 1989: 52-53). Het Kabinet der koningin was het voor sommige politici vaak besproken onderwerp dat in het zicht stond en eventuele fouten werden bekritiseerd.

Het bestond vroeger als Secretarie van Staat en functioneerde het tijdens de regering van Willem I als secretariaat van het staatshoofd. Het werd door ambtenaren met aan het hoofd een directeur geleid en ze hadden verschillende taken zoals verzorgen van correspondentie tussen koning en het parlement en de Hoge Colleges van Staat, het aanbieden van alle inkomende documenten aan de koning en de omgang met hem, en het bewaren van de originelen van staatsdocumenten die door het staatshoofd werden behandeld. In het Nederlandse staatsstelsel is het niet acceptabel dat de koning of koningin particuliere correspondentie met een politicus onderhoudt en daarom werkte het kabinet als een helper

---

⁴ Tijdens de regering van Willem III heeft Victoria zich niet veel vertoond (Verburg 1989: 43).

(Verburg 1989: 52-53). We kunnen het verschil zien dat koningin Victoria meer privaat brieven naar politici stuurde dan Emma, waar het in Nederland niet gebruikelijk is.

Tijdens het regentschap van Emma was het hoofddoel om alle binnenkomende staatspapieren aan Emma voor te leggen en te behandelen. Verder maakte het kabinet aantekeningen en de bevelen om namens de koningin te geven aan de hoofden van de departementen van het Algemeen Bestuur. Bovendien om de orders uit te voeren die de koningin als antwoord gaf, inclusief, het gevaar van schriftelijke informatie. Het kabinet moest ook voor velerlei kennisgevingen zorgen zoals de indiening van wetsontwerpen, het maken van afschriften van wetten en besluiten en het bijhouden van registers van benoeming in Nederlandse ridderorden, zodat niemand twee keer dezelfde ridderorde kreeg (Verburg 1989: 111).

Als Emma instructies aan ministers wilde geven, dicteerde Emma een bericht aan de kabinet medewerker, die het parafraseerde en naar de directeur van het Kabinet der Koningin stuurde, waarna de directeur een brief aan de betreffende minister schreef. Als ze wilde weten of de brief correct was geformuleerd, liet ze haar eerst een conceptbrief sturen, die ze vervolgens goedkeurde of afwees (Verburg 1989: 206).

3.3 Het begin van het regentschap en haar activiteiten

Aan het begin van haar regentschap was Emma onzeker over haar rol als precedent en leed ze aan nervositeit en slapeloosheid (te Velde 1990:185). De eerste beslissing van Emma was een mondeling contact met ministers elke twee weken op maandag, dinsdag, donderdag en vrijdag om half elf te hebben. Toen zij in Den Haag bleef, werd door de ministers een bezoek gebracht samen met de directeur van het Kabinet der Koningin die iedere woensdag zou komen. Wanneer een minister een onderhoud wilde hebben, moest hij een verzoek doen door het kabinet (Verburg 1989: 52-54).

Emma wilde op zondag niet werken als Willem III en alle brieven die bij het kabinet werden afgeleverd, ongeopend naar Het Loo worden gestuurd. Bovendien wilde Emma alle inkomende en uitgaande stukken over de Congo-kwestie ontvangen (Verburg 1989: 54-55).

Op 12 januari 1891 liet Emma de Ministerraad weten dat er geen substantiële wijzigingen in een wetsvoorstel voor de Tweede Kamer mochten worden aangebracht dat zonder haar toestemming werd voorgelegd. Ze bedoelde veranderingen en amendementen die in strijd waren met het principe van het wetsvoorstel. Ook kunnen ministers geen belangrijk

amendement over nemen en dat heeft Emma over met minister Mackay, de tijdelijke voorzitter van de Ministerraad, besproken (Verburg 1989: 54-55).

Emma consulteerde vaak met experts over alles. Meneer Jan Heemskerk gaf Emma advies op staatkundig gebied en een belangrijke persoon was ook de directeur van het Kabinet der koningin mr. Jean Frédéric Alewijn, van wie ze informatie verkreeg. Dumonceau behield zijn functie als adjudant-generaal, chef Militaire Huis van de koningin, een centrale rol aan het hof. Tijdens haar regering heeft Emma alle jaren tijdens de opening van de Staten-Generaal de Troonrede uitgesproken (Erkelens 1989/1990: 44-45).

De maatschappelijke plichten van de regent waren volledig aan Emma. Ze volgde de gebeurtenissen van de regering en besteedde de meeste tijd aan het opleiden van Wilhelmina voor haar toekomstige koningschap. Alle bezoeken van Wilhelmina werden gepubliceerd in het Gedenkboek van 1898, waarin alle bezoeken aan de provincies, steden, sportevenementen, tentoonstellingen en de vloot met Emma tijdens haar regentschap werden beschreven. In dit boek kunnen wij zien hoe belangrijk spreken in het openbaar en bezoeken waren, en het laat ons ook zien dat het boek twee keer zo dik is als het boek over het regentschap (Erkelens 1989/1990: 50).

Emma had grote belangstelling voor ziekenzorg, vooral in de behandeling van tuberculosepatiënten (Erkelens 1989/1990: 51). Haar talrijke bezoeken aan medische instellingen gaven haar de bijnaam '*Koningin der barmhartigheid*' en waren een nieuw fenomeen in het publieke gedrag van de koninklijke familie. Emma baseerde zich op haar eigen ervaring met het verplegen van haar zus, Willem III en het verzorgen van de patiënten van Arolsen. Emma's talent voor het helpen van zieken en behoeftigen hielp de verpleegster indirect te emanciperen en te professionaliseren (van Lieburg 1990: 77). Tijdens alle bezoeken in de provincies bezocht Emma zichzelf de ziekenhuizen, waar ze over haar ervaringen met tuberculose sprak. In 1895 gaf Emma een financiële gift die als het beginkapitaal van het Haagse Koningin Emmafonds vormde. Emma zorgde ook voor senioren in die stad die in een moeilijke situatie waren (Erkelens 1989/1990: 51).

Emma benadrukte het belang van de band tussen de Oranjes en de Nederlanders en werd in het openbaar vaak voorgesteld als de voortzetter van de Oranjedynastie. Emma wist dat de populariteit van de Oranje dynastie tijdens Willems koningschap verminderde en haar doel was om deze band te herstellen (Dekking/Loonstra 1989/1990: 63-64). Emma gebruikte een nieuwe uitvinding van de tijd zoals fotografie. Dankzij de opkomende fotografie werden

foto's van de koninginnen verspreid en het huis Oranje werd populairder onder de bevolking (Erkelens 1989/1990: 51). Tijdens haar regering steunde Emma ook de kunst en kunstenaars als Willem III (van der Klooster 1990: 55-66).

Ze behield haar traditionele vrouwelijke interesse en activiteit en was geïnteresseerd, maar vrouwelijke emancipatie van de werkende vrouwen was te revolutionair voor haar (Erkelens 1989/1990: 51). Er waren geen duidelijke ontwikkelingen in de vrouwenbeweging en de positie van vrouwen in de samenleving waarop Emma en ook Wilhelmina een merkbare invloed hadden (te Velde 1990: 169-195).

3.4 Nederland-Indië tijdens haar regentschap

Emma heeft ook de relatie tussen Nederland en Nederland-Indië verbeterd. In haar troonrede probeerde ze vaak meer over Nederland-Indië te spreken en gebruikte altijd een woord van lof in haar troonrede (te Velde 1990:176-178).

Na het winnen in Lombok, Nederlands-Indië, werd een evenement georganiseerd voor het uitreiken van de Militaire Willemsorden, een gelijke manifestatie. De groot militaire ceremonie vormde een soort traditie die een gevoel van continuïteit gaf, wat erg aantrekkelijk was (Erkelens 1989/1990: 50-51).

3.5. Het Koninklijke Huisarchief

Vanaf 1813 was er een urgente noodzaak om de familiearchieven van het Oranje Huis te concentreren. Het veranderde op 23 februari 1895 toen Emma het definitieve ontwerp en het totale ontwerp goedkeurde voor de bouw van het Koninklijk Huisarchief. Albert Carel baron Snouckaert van Schauburg werd als de directeur van het Koninklijke Huisarchief benoemd en zijn opdracht was door Emma om een eigen gebouw te ontwikkelen (Dekking/Loonstra 1989/1990: 64).

Haar progressieve plan bestond uit de bibliotheek, het archief en het museum onder één dak te verbinden (Z.n. 2017). Ze werd door buitenlandse archieven geïnspireerd, zoals in Duitsland (Dekking/Loonstra 1989/1990: 64). Op 1 december 1897 werd begonnen met de aanbouw die tot na het regentschap van Emma duurde. Wilhelmina ging met het initiatief van Emma tijdens haar regering door (Dekking/Loonstra 1989/1990: 67-68).

De kunst en de aankoop van kunstvoorwerpen was ook belangrijk voor Emma. Cornelis Hofstede de Groot, een directeur van het Mauritshuis, en Abraham Bredius, een oud-directeur van het Mauritshuis, speelde hun adviserende rol als kunsthistorici tijdens haar regentschap. Emma concentreerde zich op portretten van Oranjes en had ze er haar belangstelling voor omdat zij een belangrijke rol hadden gespeeld in de Nederlandse geschiedenis. Emma wilde alleen portretten van belangrijke voorouders hebben en creëerde daarom een galerij van voorouders (Dekking/Loonstra 1989/1990: 68-70).

3.6 De Kabinetten tijdens het regentschap

Tijdens haar regering werden er vier kabinetten geformeerd; het kabinet van baron Mackay, van Tienhoven, van Röell en van Pierson.

3.6.1 Het Kabinet van Mackay

Het kabinet van Mackay regeerde van 27 juli 1888 tot 21 augustus 1891. Het kabinet regeerde steeds tijdens de regering van Willem III.

De eerste ministeriële crisis kwam na drie maanden van de regering van Emma als regentes en het ging over minister Dyserinck die veel bekritiseerd was bij de behandeling van zijn begroting in de Staten-Generaal. Dyserinck schreef aan Emma op 26 februari 1891 een brief waarin hij vroeg om van zijn taken te worden ontslagen. Ze vroeg aan de Raad van Ministers om advies. Het ontslag werd niet geaccepteerd door Raad van Ministers, een advies dat Emma volgde. Na drie weken herhaalde de situatie zich en vroeg hij opnieuw om uit zijn functie te worden ontheven. Ten slotte stemde de Raad van Ministers hierin toe omdat ze vreesden dat het Parlement in de toekomst niet meer met de minister zou samenwerken en hij nam op 31 maart ontslag (Verburg 1990: 56-59).

Kapitein-ter-zee Gerhardus Kruys nam in zijn functie over. Het tweede conflict had Emma met jhr. Cornelis Hartsen, een minister van Buitenlandse Zaken. Het ging over zijn aanwezigheid en hulp bij de toekenning van onderscheidingen tijdens het staatsbezoek van de Duitse keizer Wilhelm. Er was een misverstand tussen de ministers waardoor Hartsen zich uiteindelijk aan Emma heeft verontschuldigd en het misverstand is opgelost (Verburg 1990: 56-59).

Onder de rechtse leiding van mr. baron Mackay begon Emma haar regering, die hun ontslag aanbood na de overwinning van de liberalen in de Tweede Kamerverkiezingen in 1890

(Boekholt 1990: 45). Dit betekende dat er de eerste kabinetsformatie moest worden door het verlies van de Anti-Revolutionaire Partij, die van 28 zetels naar 20 zetels was gedaald. Het kabinet wachtte niet meer af op een nieuwe Kamer en stuurde hun ontslag op 7 juli naar Emma (Verburg 1990: 59-61).

Emma voelde onzekerheid over deze situatie en vroeg om advies aan Alewijn, haar directeur van het kabinet. Ze werd geïnspireerd door Willem III toen hij in 1876 met een vergelijkbare situatie werd geconfronteerd, waarbij hij zei dat hij geen ontslag zou accepteren totdat hun werk voor toekomstige Staten-Generaal was afgemaakt. Ze deed dit nog eens over (Verburg 1990: 59-61).

3.6.2 Het Kabinet van van Tienhoven

Het kabinet van Tienhoven regeerde van 21 augustus 1891 tot 9 mei 1894 toen de Kamerontbinding gebeurde. Na de verkiezingen verplichtte Emma mr. Gijsbert van Tienhoven, burgemeester van Amsterdam, een kabinet te formeren (Boekholt 1990: 45).

Emma begon na het ontslag van het kabinet van Mackey informatie verzamelen. Mr. Jan Heemskerk, een minister van Staat, kwam op 11 juli 1891 naar het Loo en Van Tienhoven op 14 juli waar zij over de situatie spraken. Na alle schriftelijke advies en informatie, die Emma heeft gekregen, stuurde Emma naar Van Tienhoven op 27 juli een formatieopdracht. Op 30 juli werd het door hem geaccepteerd en moest de Kamer samenstellen (Verburg 1990: 62-69).

Er waren ook discussies over het regentschap en Emma als regentes tijdens de gesprekken met de kandidaten voor ministers. Op 17 augustus had Tienhoven nog een conferentie met Emma aan het Loo waar hij het lijstje met kandidaten voorlas en Emma had nog opmerkingen zoals over de minister Seyffardt. De nieuwe ministers van Tienhovens kabinet werden op het Loo op 21 augustus 1891 uitgenodigd waar ze de eed af legden, gevolgd door een audiëntie met elke minister bij Emma (Verburg 1990: 62-69).

Emma dacht erover om in 1892 geen nieuwe zitting van de Staten-Generaal te openen, maar wel een commissie. De reden was de gevallen van cholera die in Nederland voorkwamen. Emma volgde het advies van haar twee artsen op om het bezoek in Den Haag te annuleren, hoewel Tak van Poortvliet dit niet goed vond. Emma heeft een telegram naar de Raad van Ministers gestuurd, waarin zij verklaarde om hun mening te volgen. De Raad van Ministers vond geen probleem met de zitting en de gevallen van cholera en Emma opende de zitting persoonlijk (Verburg 1990: 62-69).

Tijdens het kabinet Van Tienhoven werd het bestaan van het Kabinet der koningin besproken tussen de ministerskandidaten. Aldus besprak Tak van Poortvliet, minister van Binnenlandse Zaken, met Emma over de kwestie van reorganisatie van het Kabinet omdat het kabinet aan geen enkele minister verantwoording schuldig was. Tak van Poortvliet wilde oorspronkelijk het kabinet annuleren. Hij heeft een rapport laten opgesteld over de algemene geschiedenis van het kabinet en de regering, dat hij in 1892 aan Emma voorlegde. De belangrijkste reden hiervoor was het ontslag van de huidige kabinetsdirecteur Alewijn. Van Poortvliet wilde het kabinet taken verdelen zoals de bewaring van staatsstukken maar uiteraard zouden de zaken van Emma's privéleven worden toegewezen aan haar privé-secretariaat (Verburg 1990: 121-122).

Regentes Emma wilde niet over reorganisatie van het kabinet horen en de zaak werd uitgesteld. Alewijn kon niet op zijn pensionering gaan omdat Tak van Poortvliet de benoeming van een nieuwe directeur niet wilde accepteren zodat er een reorganisatie zou gebeuren. Het duurde drie weken tot de nieuwe directeur jhr.mr. Pieter Hendrik Gevers Deynoot werd verkozen door de Raad van Ministers. In oktober 1893 bracht van Poortvliet het debat over reorganisatie terug naar de Kamer maar Emma voelde zich steeds tegen de veranderingen. Ze dacht over hoe andere mensen het zouden zien. Emma werd in deze situatie geadviseerd door de heer Willem Baron van Heeckeren van Kell, een langjarige directeur van het Kabinet der Koningin, en door het liberale parlamentslid de heer Joan Roëll, een lid van de Raad van Voogdij over de jonge koningin (Verburg 1990: 121-122).

In lente 1894 heeft Emma aan Sophie een brief geschreven over haar persoonlijke mening over de reorganisatie van het kabinet der Koningin.

En automne et en hiver jusqu'à la fin de février j'ai été très tourmenté par les efforts que Tak fesait comme ministre d'Intérieur de faire des changements dans l'organisation du cabinet de la Reine. J'en étais très tracassée. Tak avait déclaré lors de la demande de démission de Mr. Alewijn qu'il ne contresignerait pas une nouvelle nomination sans qu'on fasse premièrement des changements dans l'organisation du cab. de la Reine. Et il est resté à cela. Il a premièrement voulu tout à fait abolir le cabinet, puis il a voulu en faire un dépendance d'un ministère, puis il voulu reprendre bien des choses qui reposent maintenant entre les mains du Directeur du Cabinet pour les mettre entre les mains des différents ministres, rendant ainsi la couronne encore plus pieds et mains liés aux ministres. Das Ankämpfen gegen Taks Versuche das Kabinet zu beseitigen war dadurch erschwert dass in manchem Tak im Recht war, ich also nicht sagen konnte, ich wolle von der ganzen Sache nichts wissen. J'ai fini par céder à Tak par rapport à des choses d'aucune importance [:] sur le tout le cabinet restera ce qu'il a été. Mais maintenant que Tak n'a pas réussi à faire à sa guise par rapport à la réorganisation ou plutôt désorganisation du cabinet il m'a fait des difficultés par rapport à la nomination d'un directeur. Il ne veut pas contresigner la nomination d'une personne de poids, il veut avoir à la tête du cabinet une nullité, un employé inférieur. Il savait, que je ne désirais pas Mr. Gevers comme directeur, j'avais conditionné avec Tak qu'on ne pourrait penser à Gevers comme tel avant de le charger ad

interim du “beheer v.h. Kabinet der Koningin” et malgré tout cela derrière mon dos Tak promit à Gevers de me le proposer comme directeur. Mr. Gevers serait commode pour les ministres parce qu’il laisserait tout aller étant d’une suprême indifférence. Nous en étions là, uns nicht einigend könnend über die Person lorsque la crise est venue (Verburg 1990: 121-122).

In deze brief schreef ze dat ze zich ongerust maakte over de situatie en erkende ze dat Tak over sommige dingen gelijk had. Emma stemde zelfs in met een paar dingen maar dat maakte het moeilijker voor haar om een directeur aan te stellen. Dankzij de Kamerontbinding van het kabinet Van Tienhoven in 1894 werd er geen reorganisatie van het kabinet van de koningin (Verburg 1990: 121-122).

3.6.3 De Kamerontbinding van 1894

De Kamerontbinding van 1894 was een belangrijke periode tussen Emma en haar ministers. Het ging over het ontwerp van een uitbreiding van het algemeen kiesrecht dat een conflict tussen de liberalen en de katholieken en protestanten ontstond (Verburg 1989: 123-145). In de jaren tachtig kwam de discussie over het algemeen kiesrecht terug door de demonstraties (Erkelens 1989/1990: 45-48).

Emma wilde geen fout maken en kreeg een advies van Heemskerk die was tegen deze uitbreiding van het algemeen kiesrecht. Emma had het kieswet uitbreiding in haar portefeuille om rustig te overwegen of ze de nieuwe kieswet moeten indienen. Ze was er geen voorstander van dat dit wetsvoorstel zou worden aangenomen en op zondag 11 maart 1894 werd er het voorstel naar haar gestuurd om Kamer te ontbinden als het niet zou worden aangenomen. Ze wachtte tot dinsdag om het ontvangen met Tak van Poortvliet te hebben hoewel hij diezelfde dag nog brieven had gestuurd waarin hij om een audiëntie vroeg. Emma was vaak in deze ontwerp slechts geïnformeerd zoals de ontbindingsvoorwaarden of de inhoud van de Amice-brief, bijlage bij een brief van Tak van Poortvliet over ontbinding van het kabinet (Verburg 1989: 123-145).

Emma was tegen de ontbinding van de Tweede Kamer en probeerde alle meningen over het ontwerp te hebben. Na de advies van Van Panhuysen, een vice-opresident van de Raad van State, heeft Emma op 16 maart 1894 een brief gestuurd waar ze de ontbinding heeft geaccepteerd. Emma bevond zich in een situatie waarin ze het parlement moest ontbinden, een van de moeilijkste beslissingen die een monarch kan nemen (Verburg 1989: 123-145).

3.6.4 Conflict tussen minister Seyffardt en Emma

Emma had een probleem met luitenant-generaal August Lodewijk Willem Seyffardt die als minister van Oorlog in het kabinet van van Tienhoven werd benoemd. Emma was erg gesteld op Seyffardts voorganger, Johannes Willem Bergansius, maar ze had vaak problemen met ministers van Oorlog (Verburg 1990: 205).

De hoogste autoriteit over zee en landmacht had de koning en er was een directe band tussen het departement van oorlog en koning. Als staatshoofd probeerde Emma de traditie van koning Willem II en Willem III van hun actieve betrokkenheid te behouden. Na de dood van Willem III waren in de Tweede Kamer discussies over de posities van het Militaire Huis van de Koningin en de Grote Staf en haar militaire entourage (Boekholt 1990: 45).

Afbeelding 12 - August Lodewijk Willem Seyffardt (Beekelaar 2013)

Emma en minister Seyffardt hadden verschillende meningen over benoemingen en bevorderingen en ook over benoeming. De benoeming van de commandant van het regiment Grenadiers en Jagers was de eerste oorzaak van conflicten in 1891. Het regiment had een speciale relatie met het koningshuis en Willem III was hier een voorbeeld van, omdat hij hen als “*zijn*” regiment benoemde (Boekholt 1990: 48-49). Er was ook een tweede conflict in 1893 tussen Emma en Seyffardt over een officier benoeming van de Tweede Kamer (Verburg 1990: 92).

Kolonel J.H. Verschoor, commandant van het Infanterie-Regiment-Grenadiers, overleed in september 1891. Emma vroeg op 19 september om de conduitelijsten van alle kolonels bij het wapen van de Infanterie. Seyffardt heeft kolonel A. Kool van de Generale Staf

aanbevolen tegenover wie hij na een gesprek met Emma geen bezwaar dacht te hebben, maar in oktober kreeg hij een telegram dat Emma aan kolonel Antoon Arnold Fredrik Lanzing in die functie wilde benoemen. Seyffardt stuurde aan Emma twee keer een brief waarin hij vroeg om kolonel Kool in die functie te benoemen. Emma kon kolonel Kool wel benoemen, maar zij wilde goede argumenten van Seyffardt kregen, die hij niet kon geven. Dit conflict duurde tot het volgende jaar en er was nog niemand benoemd in de functie (Verburg 1990: 70-84).

In februari 1892 stuurde Seyffardt zijn ontslag, dat werd afgewezen door de Raad van Ministers (Verburg 1990: 62-85). Op 25 februari heeft Emma kolonel J.A.K.H.W. Vogel als de nieuwe commandant van het Regiment Grenadiers en Jagers benoemd en Seyffardt heeft gevraagd om zijn ontslag te annuleren. Kolonel Vogel werd door Emma voorgesteld nadat Seyffardt in een brief van 23 februari 1892 zijn bezwaren had uitgelegd over kolonel Lanzing. Hij stuurde ook krantenknipsels over hoe Lanzing een aantal Belgische militairen in een kazerne had gehuisvest en ook dat het nodig was om een sterke man aan het hoofd te hebben die niet van het regiment was, omdat ze het niet goed deden (Verburg 1990: 85-86).

De hoofdreden voor Emma om Kool niet bij het Regiment Grenadiers en Jagers te benoemen was dat hij niet uit dat regiment kwam. Emma had geen persoonlijk bezwaar tegen Kool en waarom ze wilde dat Lanzing in deze functie was, is niet bekend. Deze situatie was het gevolg van een reeks misverstanden (Verburg 1990: 86). Na alle misverstanden en conflicten wilde Emma Seyffardt in september 1893 benoemen tot Commandeur in de Orde van Oranje-Nassau, hiermee stemden niet alleen van Tienhoven maar ook de andere ministers in (Verburg 1990: 108-109).

3.6.5 Het kabinet van Röell

Emma gaf aan jhr. Meneer J. Röell op 29 april 1894 een opdracht om kabinet te formelen en ook om een regeringsprogramma te maken. Het kabinet van Roel regeerde van 9 mei 1894 tot 27 juli 1897.

Emma had ook met dit kabinet een conflict zoals publicatie over de ontbinding van de Tweede Kamer of de wet op de bevordering. Emma had haar vertrouwen in Röell verloren omdat er een conflict over de bevordering van kapitein H. Seret was. Röell en minister Schneider, een minister van Oorlog, werkten niet samen en verzetten zich tegen het voorstel,

iets wat Emma niet vergat tegen het einde van hun regeerperiode.⁵ Het nieuwe wetsontwerp over de bevordering werd op 15 juni met 43 tegen 37 stemmen aangenomen. Emma was vaak door hem in 1895 en 1896 bekritiseerd over haar concepten van de troonredes waar ze over de koloniën en het leger sprak (Verburg 1989: 146-176).

Er was ook een conflict over meneer J. P. Sprenger van Eyck, een minister van Financiën, die in het buitenlandse verbleef. Het was een traditie dat ministers die naar het buitenland wilden gaan, toestemming moesten vragen aan het staatshoofd maar in dit geval is dat niet gebeurd. Op 19 mei 1896 onderzocht Emma de situatie en vond dat meneer Sprenger van Eyck drie dagen in Brussel verbleef omdat hij daar voor zijn hoofdpijn verbleef. We weten niet precies welke bevelen Emma aan de minister gaf en haar reactie (Verburg 1989: 146-176).

Het kabinet maakte ook een nieuwe kieswet in 1896 die bij beide kamers werd aangenomen geïnspireerd door het Kabinet van Tienhoven. De aangenomen kieswet van het kabinet Roëll was beperkter en populairder dan die van Tak van Poortvliet en leidde tot verdubbeling van het aantal kiezers. Desondanks waren (tot 1919) vrouwen niet in de Kamer vertegenwoordigd en was het Nederlandse volk ook niet echt vertegenwoordigd, omdat er in 1894 slechts twee leden van SDAP in de Kamer zaten (Erkelens 1989/1990: 45-48).

Na de eerste tweede Kamerverkiezing die op 15 juni 1897 plaatsvond, vroeg het kabinet om ontslag. Het kabinet had zijn taak naar verluidt vervuld door het kiesrecht, de personele belasting en de gemeentelijke financiën te regelen. Emma heeft hun ontslag niet meteen bekendgemaakt omdat ze de ontslagaanvraag wilde uitstellen. Op 15 juli gaf ze haar antwoord op de brief van 28 juni en dat ze hun ontslag accepteerde maar vroeg verantwoordelijk te blijven voor het behandelen en oplossen van lopende zaken totdat een nieuw kabinet is gevormd (Verburg 1989: 146-176).

3.6.6 Het Kabinet van Pierson

Het kabinet van Pierson regeerde van 27 juli 1897 tot 1901 en werd door Nicolaas Pierson, een minister van Financiën in het Kabinet van van Tienhoven. Hij kreeg de formatieopdracht op 13 juli 1897.

Emma wilde dat buitenlandse zaken een uitgesproken rechts-liberaal karakter zouden hebben en dat de Kieswet, net als de Onderwijswet van 1889, ongewijzigd zou blijven. Haar laatste troonrede vond op 21 september 1897 plaats en Wilhelmina was tijdens haar troonrede

---

⁵ Schneider wachtte meer dan twee jaar op zijn conferenties met Emma en daarbij toonde Emma haar ontevredenheid (Verburg 1989: 204).

aanwezig (Verburg 1989: 176-188). Wilhelmina participeerde hier voor het eerst in de opening van de Staten-Generaal als de laatste Oranje na de dood van haar tante Sophia van Oranje-Nassau. Het was een grote slag voor Wilhelmina en vooral voor Emma (van Heuven-van Nes 1989/1990b: 36). Er waren geen problemen tussen Emma en ministers tijdens het eind van haar regentschap het kabinet bereidde zich voor op de regering van Wilhelmina (Verburg 1989: 176-188).

3.7 Het eind van het regentschap

Op de dag van Wilhelmina's achttiende verjaardag, precies op 31 augustus 1898, kwam er een einde aan Emma's regentschap (Dekking/Loonstra 1989/1990: 63).

Op 9 september 1898 had Wilhelmina haar inhuldiging in Amsterdam, waar ze als koningin werd aangesteld. Het was ook de eerste keer dat tijdens een troonsbestijging een voorganger werd bedankt (Erkelens/van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 73).

Emma heeft een nationaal geschenk geaccepteerd waarvan ze op 2 september 1898 ongeveer f 300.000 kreeg die door de commissie werd verzameld en zij had besloten waarvoor zij de bestemming zou bepalen. Ze kreeg ook samen in een boekvorm een uitgevoerde oorkonde die door de 41 leden van de hoofdcommissie, de namen van alle provinciale en plaatselijke commissie leden in Nederland en Nederlands-Indië werden ondertekend (Erkelens/van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 73).

Afbeelding 13 - Koningin-moeder Emma (Z.n. 2024e)

In haar dankwoord vertelde ze aan wie ze het financiële geschenk zou geven en dit werd het land van Oranje-Nassau's Oord waar het eerste Nederlandse sanatorium zou worden gebouwd. Vroeger was dit huis door Willem III aangekocht voor Emma als buitenverblijf en weduwegoed:

Sedert lang was mijn wensch eene stichting in het leven te roepen, waaraan ik geloof dat grote behoefte bestaat, ik bedoel een sanatorium voor longlijders, in de eersten plaats ten bate van hen, die de middelen missen om in het buitenland hulp te zoeken tegen de vreeselijke kwaal, die, helaas!, in ons Vaderland zoo veelvuldig voorkomt en zulke ernstige gevolgen na zich sleept. Ik hoop eerlang de vrije beschikking te krijgen over het landgoed Oranje-Nassau's-Oord te Renkum en dit af te staan voor het doel dat mij lief is. Door deskundigen voorgelicht, stel ik mij voor op dat landgoed het eerste Nederlandse Sanatorium te stichten (Erkelens/van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 73).

Emma vulde het geschenk met f 200.000 aan en de verbouwing en renovatie van Oranje Nassau's Oord begon. De locatie in een gezonde omgeving in het midden van het land maakte het een geschikte locatie voor een sanatorium. Het Sanatorium Oranje Nassau's Oord werd op 26 oktober 1907 geopend in de aanwezigheid van Emma en Wilhelmina. In 1964 werd het

sanatorium tot een psychiatrisch ziekenhuis en bejaardentehuis omgebouwd (Erkelens/van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 73-74).

Wilhelmina gaf haar in dankbaarheid het ridder-grootkruis van de Orde van de Nederlandse Leeuw en van de Oranje-Nassau orde. Verder sprak Wilhelmina tijdens haar inhuldiging over Emma en hoe ze de rest van haar leven aan haar verschuldigd is voor alles wat Emma voor haar heeft gedaan en wat een rolmodel ze was en nu, met haar toekomstige verantwoordelijkheden, was. Leden van het gerechtshof wilden hun dankbaarheid aan haar uiten door middel van een gedenkzuil. Vanaf 8 oktober 1898 stond deze zuil in de tuin achter Paleis Soestdijk (Erkelens/van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 74).

Emma heeft zich geleidelijk uit de publiciteit teruggetrokken toen Wilhelmina op de troon zat. In de beginjaren vergezelde ze Wilhelmina echter vaak op officiële bezigheden (Verburg 1989:185).

Na haar regentschap was Emma veel actief op medische gebied. Verder accepteerde Emma in 1899 het beschermheerschap van het Emma Kinderziekenhuis in Amsterdam, dat sindsdien haar naam draagt. Bovendien werd Emma in 1903 beschermvrouwe van het opgerichte Centraal Comité tot Bestrijding van Tuberculose. In 1910 werd de eerste straatcollecte in Nederland georganiseerd waarbij een stichting geld ophaalde voor tuberculosepatiënten door kunstbloemen te verkopen die door vrijwilligers op straat waren gemaakt. Het werd later de Emmabloem-collecte genoemd. Er wordt ook geld opgehaald in Nederlands-Indië als tribuut aan Emma en zij bracht zelf f 10.000 bijeen en vormde de basis van de Koningin Emma Stichting in Indië (Erkelens/van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 74). In feite was haar tribuut ook een bijdrage aan haar zo sympathieke diaconale werk (van Lieburg 1990: 90).

Tijdens haar regentschap slaagde ze erin om zowel de relatie tussen het staatshoofd en de ministers als die tussen het Huis van Oranje en het Nederlandse volk te herstellen. Haar mening over regeren was hoogst constitutioneel en dat het staatshoofd moest boven de partijen staan en onpartijdigheid zijn. Ze had een meer conservatieve houding en presenteerde zichzelf formeel. Na haar regentschap waren mensen niet zo sceptisch over een vrouw als staatshoofd. Ze had veel voor haar dochter en haar relaties met het Nederlandse volk gedaan (Erkelens/van Kersen-Halbertsma 1989/1990: 76).

Na haar regentschap heeft ze vaker haar mening over politieke zaken besproken. In 1909 werd Emma benoemd tot regentes ingeval koningin Wilhelmina zou komen te overlijden

voor de achttiende verjaardag van haar dochter Juliana en had tot 30 april 1927 staatsrechtelijke functie (Verburg 1989: 187).

In 1932 kwam Emma terug in een interview ze over de Kamerontbinding van 1894 omdat ze bang was dat mensen zouden denken dat ze een ongrondwettelijke daad had begaan, en het geeft ook aan onder welke grote druk ze stond tijdens haar regentschap (Verburg 1990: 209-211). De heer W.H. de Beaufort, een minister van Buitenlandse Zaken in het kabinet van Pierson, schreef na een terugblik op haar regentschap:

In het behandelen van staatszaken heeft de Regentes steeds blijken gegeven van goed inzicht en degelijke kennis van zaken. Zij was van alles uitnemend op de hoogte, bestuurde alle zaken, en kende ook de eigenschappen. Zij sloeg iedereen met groote aandacht gade, hechtte veel aan de uiterlijke houding die in ons land, waar over het algemeen buiten de hofkringen een nogal vrije toon tingen, in haar liefde voor militaire vertooning en haar gehechtheid aan stipte orde. [...] (Verburg 1990: 213-214).

Ik denk dat dit citaat haar regeerperiode duidelijk beschrijft en haar optreden als regentes positief karakteriseert.

Conclusie

Het doel van deze bachelorscriptie was koningin Emma, haar leven en regering te beschrijven en haar rol als regentes te uitleggen. Het was mijn intentie om een beter begrip te bieden na een diepgaand onderzoek van haar leven. Nu is het duidelijk dat haar rol in de Nederlandse geschiedenis niet onderschat kan worden.

Het kan geconcludeerd worden dat koningin Emma haar rol als regentes op excellent wijze heeft vervuld. Ze stond garant voor de continuïteit van de constitutionele monarchie en legde de essentie van het regentschap vast: continuïteit ging boven tijdelijkheid.

Door haar strenge opvoeding bereidde Emma prinses Wilhelmina voor op haar toekomstige rol en won ze tegelijkertijd het volk voor zich met haar populariteit en devotie. Emma stond open voor advies van vertrouwde adviseurs, van wie ze advies serieus naam. Koningin Emma had een diepgeworteld geloof in God, ze beschouwde haar leven als een missie en het vervullen van haar rol als haar goddelijke taak. Haar geloof in deze hogere opdracht motiveerde haar om haar taken met vastberadenheid en toewijding uit te voeren, en dat deed ze consequent.

Het was belangrijk voor haar om een sterke persoonlijkheid aan het hoofd van het kabinet te hebben die ze zichzelf heeft gekozen maar het gebeurde niet met van Tienhoven en Röell. Ze maakte vaak gebruik van haar recht als regentes om te weigeren, zoals in het geval van Schneider. Emma heeft altijd geprobeerd om alle perspectieven van een conflict te begrijpen en de waarheid te achterhalen voordat ze erop reageert. Ze bleef onpartijdig tegenover de politiek. Dit toont haar wil om de belangen van het land te dienen en haar eigen overtuigingen te volgen.

Ze was bezorgd om het belang van haar onderdanen en streefde naar hun welzijn zoals haar belasting in medische gebied. Hoewel ze een koninklijke status had, vervulde ze haar rol met nederigheid, zelfs nadat ze de rest van haar leven in eenzaamheid had doorgebracht na de dood van haar man. Koningin Emma blijft een voorbeeld van een sterke en betrokken vorstin die haar koninklijke plichten met overtuiging, medeleven en visie vervulde.

Met een gevoel van dankbaarheid kijk ik terug op mijn onderzoek naar koningin Emma en haar rol in de Nederlandse geschiedenis. Ik probeerde een beter begrip van haar regering te krijgen. Tijdens mijn onderzoek kwam ik echter grote problemen tegen met beschikbaarheid van bronnen. Het vinden van relevante boeken over koningin Emma bleek een moeilijke taak, omdat er maar weinig boeken beschikbaar waren die ik voor mijn bachelorscriptie kon gebruiken en ik moest de meeste boeken met hulp van mijn studiegenoot uit Nederland halen.

Daar ben ik haar erg dankbaar voor. Bovendien was het moeilijk om negentiende-eeuwse politieke brieven en teksten te interpreteren door mijn kennis van het Nederlands, Frans en Duits. De vreugde momenten van het ontdekken van nieuwe informatie compenseerden de moeilijkheden die ik tegenkwam tijdens het schrijven van mijn bachelorscriptie.

Na dit alles voelde ik sterk dat ik alles over haar heb geschreven om een goed beeld te geven. Als iemand die de naam van deze koningin deelt, voel ik me vereerd dat ik kan helpen om haar nalatenschap beter te begrijpen. Ik hoop dat mijn werk iemand kan helpen om beter begrip van de geschiedenis van koningin Emma uit te leggen.

Bibliografie

Literatuur

Boekholt 1990 – Petrus Theodorus Franciscus Maria Boekholt: ‘Emma en de opvoeding van Wilhelmina’. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 22-54.

Dekking/Loonstra 1989/1990 - Nanne Dekking en Marten Loonstra: ‘De koningin-regentes en de geschiedenis van het huis van Oranje’. In: Adrian Willem Vliegenthart e.a., red: *We zijn er nog; Het regentschap van koningin Emma*. Apeldoorn: Rijksmuseum Paleis Het Loo, 1989/1990: 63-72.

Diependaal 2013 – Irène Diependaal: *Emma, Hoedster van Wilhelmina's erfenis*. Amstelveen: Totemboek 2013.

Erkelens 1989/1990 – Anna Maria Louise Elisabeth Erkelens: ‘Het waarnemen van de regering’. In: Adrian Willem Vliegenthart e.a., red: *We zijn er nog; Het regentschap van koningin Emma*. Apeldoorn: Rijksmuseum Paleis Het Loo, 1989/1990: 41-53.

Erkelens/van Kersen-Halbertsma 1989/1990 - Anna Maria Louise Elisabeth Erkelens en Maria Francisca van Kersen-Halbertsma: ‘Einde van het regentschap’. In: Adrian Willem Vliegenthart e.a., red: *We zijn er nog; Het regentschap van koningin Emma*. Apeldoorn: Rijksmuseum Paleis Het Loo, 1989/1990: 73-78.

Engelbrecht e.a. 2015 – Wilken Engelbrecht e.a.: *Dějiny nizozemské a vlámské literatury*. Praha: Academia 2015: 215-217.

van Heuven-van Nes 1989/1990a - Emerentia van Heuven-van Nes: ‘Emma’s jeugd en huwelijk’. In: Adrian Willem Vliegenthart e.a., red: *We zijn er nog; Het regentschap van koningin Emma*. Apeldoorn: Rijksmuseum Paleis Het Loo, 1989/1990: 10-21.

van Heuven-van Nes 1989/1990b - Emerentia van Heuven-van Nes: ‘De opvoeding van Wilhelmina’. In: Adrian Willem Vliegenthart e.a., red: *We zijn er nog; Het regentschap van koningin Emma*. Apeldoorn: Rijksmuseum Paleis Het Loo, 1989/1990: 22-40.

Kennedy 2017 – James Carleton Kennedy: *A Concise History of the Netherlands*. Cambridge: Cambridge University Press 2017:301-347.

van Kersen-Halbertsma 1989/1990 – Maria Francisca van Kersen-Halbertsma: ‘Bezoeken in het land’. In: Adrian Willem Vliegthart e.a., red: *We zijn er nog; Het regentschap van koningin Emma*. Apeldoorn: Rijksmuseum Paleis Het Loo, 1989/1990: 54-62.

van der Klooster 1990 – Laban Jasper van der Klooster: ‘Onze belangstelling was levendig’ Koningin Emma en de muzen, een impressie’. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 55-66.

Kossmann 1986 – Ernst Heinrich Kossmann: *De Lage Landen 1780-1980, deel 1 1780-1914*. Amsterdam: Agon 1986.

van Lieburg 1990 – Mart J. van Lieburg: ‘Emma, koningin der barmhartigheid’. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 67-98.

Menk 1990 - Gerhard Menk: ‘Koningin Emma en Waldeck’. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 99-123.

van der Meulen 2013 – Dik van der Meulen: *Koning Willem III 1817–1890*. Amsterdam: Boom 2013. [tweede herziene druk]

Schram 1990 – Peter Leendert Schram: ‘Bij de gratie Gods’. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 124-145.

Tamse e.a. 1990a – Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*, Baarn: Bosch & Keuning 1990.

Tamse 1990b - Coenraad Arnold Tamse: ‘Koningin Emma (1890-1990)’. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 9-21.

Tamse 1990c - Coenraad Arnold Tamse: ‘Buitenlandse politiek en staatsbezoek’. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 146-168.

Verburg 1989 – Marcel Ernest Verburg: *Koningin Emma, Regentes van het Koninkrijk*. Baarn: Bosch & Keuning 1989.

Verburg 1990 - Marcel Ernest Verburg: 'Koningin Emma als regentes'. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 196-221.

Velde 1990 - Henk te Velde: 'Het 'roer van staat' in 'zwakke vrouwenhanden'; Emma en het imago van Oranje'. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 169-195.

Vliegenthart e.a. 1989/1990 – Adrian Willem Vliegenthart, red.: *We zijn er nog; Het regentschap van koningin Emma*. Apeldoorn: Rijksmuseum Paleis Het Loo, 1989/1990.

Wilhelmina 2007 - Wilhelmina: *Eenzaam maar niet alleen*. In: *dbnl*. URL: https://www.dbnl.org/tekst/wilh001eenz01_01/index.php

Woelderink 1990 - Bernard Woelderink: 'Koninklijke weldadigheid in de negentiende eeuw, in het bijzonder getoetst aan koningin Emma'. In: Coenraad Arnold Tamse e.a., red.: *Koningin Emma: Opstellen over haar regentschap en voogdij*. Baarn: Bosch & Keuning 1990: 222-243.

Internetbronnen

Beekelaar 2013 - Gerhard Alfonsus Martinus Beekelaar: *Seijffardt, August Lodewijk Willem (1840-1909)*. In: *huygens.knaw.nl*, 2024. URL: <https://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn4/seijffa> [geraadgepleegd 12.11.2013].

de Carvalho 2019 - Trudie Rosa de Carvalho: *Een Koninklijk huwelijk met een rouwrandje*. In: *modemuze.nl*, 27.11.2019. URL: <https://www.modemuze.nl/blog/een-koninklijk-huwelijk-met-een-rouwrandje>

Dieteren 2014 - Fia Dieteren: *Sophie van Württemberg (1818-1877)*. In: *huygens.knaw.nl*. URL: <https://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/SophievanWurtemberg> [geraadgepleegd 13.01.2014].

van der Krogt 2023 - Peter van der Krogt: '[1] Nederland in 1873'. In: *geografie.nl*, 01.02.2023. URL: <https://geografie.nl/artikel/1-nederland-in-1873>

Lamain 2022- Simone Lamain: *Vier koninginnen (4): Emma van Waldeck-Pyrmont. Blauwbloed*, 03.07.2022. URL: <https://blauwbloed.eo.nl/royaltynieuws/vier-koninginnen-4-koningin-emma-van-waldeck-pyrmont>

Neuman 1852 - Johan Heinrich Neuman: *Johan Rudolf Thorbecke (1796-1872), Minister van Staat en minister van Binnenlandse Zaken*. In: *Rijksmuseum*. URL: <https://www.rijksmuseum.nl/en/collectie/A9-1000>

[//www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/historische-persoonen/johan-rudolf-thorbecke/objecten#/SK-A-4120,0](https://www.rijksmuseum.nl/nl/rijksstudio/historische-persoonen/johan-rudolf-thorbecke/objecten#/SK-A-4120,0)

Visser 2022 - Lilian Visser: *Johan Thorbecke, grondlegger parlementaire democratie*. In: *historiek.net*. URL: <https://historiek.net/johan-thorbecke-grondlegger-parlementaire-democratie/1127/> [geraadgepleegd 04.01.2022].

Z.n. 2009 - Z.n.: 'emma wilhelmina 1885'. In: *flickr.com*, 23.04.2009. URL: <https://www.flickr.com/photos/8725928@N02/3469019930/in/photostream/>

Z.n. 2017 - Z.n.: 'Welkom in het Koninklijk Huisarchief'. In: *Koninklijkeverzamelingen*, 09.09.2017. URL: <https://www.koninklijkeverzamelingen.nl/thema-s/101-welkom-het-koninklijk-huisarchief>

Z.n. 2024a - Z.n.: 'Regentschap'. In: *Koninklijkhuis*, 2024. URL: <https://www.koninklijkhuis.nl/onderwerpen/troonswisseling/regentschap>

Z.n. 2024b - Z.n.: 'King Willem III (1817-1890)'. In: *Koninklijkhuis*, 2024. URL: <https://www.royal-house.nl/topics/kings-and-queens/king-willem-iii-1817-1890>

Z.n. 2024c - Z.n.: 'Koningin- moeder Emma, prinses Juliana, prins Hendrik en koningin Wilhelmina'. In: *Geheugen*, 2024. URL: <https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view/koningin-moeder-emma-prinses-juliana-prins-hendrik-koningin-wilhelmina-ziegler-franz?query=emma+waldeck&page=3&maxperpage=36&coll=ngvn&identificer=KONB05%3A128>

Z.n. 2024d - Z.n.: 'De begrafenis van Koningin-Moeder, prinses Emma (1858-1934). Koets met alleen de bloemen voor het graf in de Nieuwe kerk te Delft.'. In: *Geheugen*, 2024. URL: <https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view/de-begravenis-koningin-moeder-prinses-emma-koets-alleen-bloemen-voor-graf-nieuwe-kerk-delft-delft-nederland-maart?coll=ngvn&maxperpage=36&page=1&query=begravenis+van+Emma+Waldeck&identificer=SFA03%3ASFA022820749>

Z.n. 2024e - Z.n.: 'Koningin-moeder'. In: *Geheugen*, 2024. URL: <https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view/koningin-moeder-emma-deutmann?query=emma+waldeck&page=2&maxperpage=36&coll=ngvn&identificer=KONB05%3A38>

Z.n. 2024f - Z.n.: 'Koningin-moeder Emma'. In: *Geheugen*, 2024. URL: <https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view/koningin-moeder-emma?coll=ngvn&maxperpage=36&page=1&query=koningin-moeder+emma&identificer=KONB05%3A4280>

Z.n. 2024g - Z.n.: 'Begravenis van de overleden Koningin-Moeder prinses Emma(1858-1934). In lange rijen staan de mensen op het Lange Voorhout in Den Haag bij de begravenis van Emma. Links achter de kale bomen het Paleis. Den Haag, Nederland, maart 1934'. In: *Geheugen*, 2024. URL: <https://geheugen.delpher.nl/nl/geheugen/view/begravenis-overleden-koningin-moeder-prinses-emma-lange-rijen-staan-mensen-lange-voorhout-den-haag-bij-begravenis-emma-links-achter-kale-bomen-paleis-den-haag-nederland-maart?query=koningin-moeder+emma+BEGRAFENIS&page=1&maxperpage=36&coll=ngvn&identificer=SFA03%3ASFA022820725>

Summary

This bachelor thesis deals with Queen Emma, the first Dutch Queen regent of the Netherlands. Over eight years, she governed as regent for her daughter, Wilhelmina, leaving an unerasable mark on Dutch history in the nineteenth century. She played a major role in the Netherlands at a time of political and social change and left a great influence on the Dutch population which made it possible for a woman to rule in the future of the Netherlands. Queen Emma also gained a huge popularity, and this led to the lasting legacy of the Orange-Nassau family.

The thesis is divided into three main chapters. The first chapter of the thesis describes the historical and cultural side of the nineteenth century as the political situation in the Netherlands, the development of the industrialisation, and the reign of Willem III, setting the stage for Emma's ascension to power. This chapter provides a detailed understanding of the challenges and opportunities that Queen Emma faced after assuming the royal office.

The second chapter focuses specifically on Queen Emma, tracing her origins from childhood to her ascension to regency. It examines her relations between other royal houses, her relationship with Willem III until the end of her life. This chapter sheds light on the character and upbringing of Queen Emma and contributes to a better understanding of her actions and decisions during her regency.

The third chapter deals with Emma's reign as a Queen Regent in the Netherlands, analysing her interactions with Dutch society and her diplomatic engagements with European monarchs. This chapter mainly focuses on four main cabinets that were formed during her reign and her responsibility and doings in her reign that shaped the trajectory of the nation.

The aim for this thesis is to examine comprehensively the life and reign of Queen Emma as a key figure in nineteenth-century Dutch history. Focusing primarily on her profound influence on the Netherlands and her political leadership, this study aims to shed light on various aspects of her personality and rule. Through the careful inclusion of citations, the work ensures the accuracy and credibility of the facts presented and enriches the thesis narrative with academic accuracy and deep insight.

Resumé

Tato bakalářská práce se zabývá královnou Emmou, první nizozemskou královnou regentkou. Královna Emma vládla po dobu osmi let jako regentka za svou dceru Wilhelminy a zanechala tak nezapomenutelnou stopu v dějinách 19. století v Nizozemsku. Sehrála významnou roli v době politických a sociálních změn. Její pozitivní vliv na obyvatelstvo také vytvořil precedens pro ženské vladařky Nizozemska. Královna Emma si také získala obrovskou popularitu, což vedlo k dlouhodobému působení rodu Oranžských-Nassau v Nizozemsku.

Tato práce je rozdělena do tří hlavních kapitol. První kapitola práce popisuje historicko-kulturní stránku devatenáctého století v Nizozemsku, industrializaci a vládu Viléma III., která připravila podmínky pro nástup Emmy k moci. Tato kapitola poskytuje podrobné porozumění výzvám a příležitostem, kterým královna Emma čelila po nástupu do královského úřadu.

Druhá kapitola se věnuje konkrétně královně Emmě a sleduje její počátky od dětství až po nástup do královské funkce. Prozkoumává její vazby mezi ostatními královskými rody, její vztah s Vilémem III. až do konce jejího života. Tato kapitola osvětluje charakter a výchovu královny Emmy a přispívá k lepšímu pochopení jejích činů a rozhodnutí během jejího regentství.

Třetí kapitola se zabývá vládou Emmy jako královny regentky v Nizozemsku, analyzuje její interakce s nizozemskou veřejností a její diplomatické styky s evropskými panovníky. Tato kapitola se zaměřuje především na čtyři hlavní kabinety dolní komory Staten-Generaal, které vznikly během její vlády, a na její povinnosti a činy které za její vlády poznamenaly trajektorii národa.

Cílem této bakalářské práce je komplexně prozkoumat život a vládu královny Emmy jako klíčové postavy nizozemských dějin devatenáctého století. Tato studie se zaměřuje především na její značný vliv na Nizozemsko a její politické působení. Tato práce si klade za cíl osvětlit různé aspekty její osobnosti a vlády a díky důkladnému použití citací zajišťuje přesnost a věrohodnost předkládaných faktů a obohacuje popis práce o akademickou přesnost a porozumění.

Anotace

Jméno autora: Emma Fox

Název fakulty a katedry: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra nederlandistiky

Název bakalářské práce: Koningin Emma – De eerste Nederlandse koningin-regentes

Anglický název bakalářské práce: Queen Emma – The first queen regent of the Netherlands

Český název bakalářské práce: Královna Emma – První nizozemská královna regentka

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jana Engelbrechtová, Ph.D.

Počet znaků: 105 118

Počet stránek: 58

Počet příloh: 0

Počet použitých titulů: 41

- a) literární zdroje: 25
- b) internetová zdroje: 16

Klíčová slova: koningin, koningin Emma, regentschap, Willem III, Wilhelmina, Nederland, geschiedenis, negentiende eeuw, Waldeck-Pyrmont

Krátká charakteristika: Tato bakalářská práce se zabývá královnou Emmou, první nizozemskou královnou regentkou. Královna Emma vládla po dobu osmi let jako regentka své dcery Wilhelminy a zanechala tak nezapomenutelnou stopu v dějinách 19. století v Nizozemsku. Sehrála významnou roli v době politických a sociálních změn a zanechala za sebou na obyvatelích značný vliv což umožnilo, aby v budoucnosti v Nizozemsku vládla žena.